

BORIS GOLEC*

Starejša uradovalna slovenika iz Zgornje Savinjske doline (1604–1842)

IZVLEČEK

Zgornja Savinjska dolina je območje, iz katerega smo že doslej poznali več starejših slovenskih uradovalnih besedil oziroma zapisov uradovalne narave, nastalih pred sredo 19. stoletja: odlok škofijske sinode in prevod papeškega breva, oba iz Gornjega Grada, ter prisežna obrazca za novosprejete tržane v trgih Rečica ob Savinji in Mozirje. Odkritja zadnjih let so prinesla na površje še nove dokumente, zlasti desetinske registre, pa tudi dve posebnosti v celotnem slovenskem prostoru: edini slovenski podložniški inventar in edino podložniško oporoko, ki jo je zapisal duhovnik. Prispevek prinaša pregled vseh doslej odkritih slovenskih uradovalnih zapisov iz Zgornje Savinjske doline, pri čemer so natančneje predstavljeni tisti, ki doslej še niso bili obravnavani in objavljeni.

KLJUČNE BESEDE

slovenska uradovalna besedila, slovenščina, desetinski register, oporoka, podložniški inventar, Zgornja Savinjska dolina, Gornji Grad

ABSTRACT

EARLY ADMINISTRATIVE SLOVENICA FROM THE UPPER SAVINJA VALLEY (1604–1842)

The Upper Savinja Valley is an area from which several early Slovenian administrative texts or records are already known, dating to before the mid-nineteenth century: a decree of the diocesan synod and a translation of a papal breve, both from Gornji Grad, and two oath forms for newly admitted dwellers of the market towns of Rečica ob Savinji and Mozirje. Through recent discoveries, new documents have surfaced, most notably tithe registers and two documents that are unique in the entire Slovenian area: the only probate inventory of a serf in Slovenian and the only last will of a serf drawn up by a priest. The article presents an overview of all hitherto discovered Slovenian administrative records from the Upper Savinja Valley, with a particular focus on those that have so far not been published and discussed.

KEY WORDS

Slovenian administrative texts, Slovenian language, tithe registers, last will, serf's probate inventory, Upper Savinja Valley, Gornji Grad

* prof. dr., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana, Slovenija, boris.golec@zrc-sazu.si,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0367-0141>

Zgornja Savinjska dolina je območje, iz katerega smo že doslej poznali več starejših slovenskih uradovnih besedil oziroma zapisov uradovne narave, nastalih pred prelomno sredo 19. stoletja, ko je slovenščina dobila status enega od uradnih jezikov Habsburške monarhije in stopila na pot uveljavljanja v uradovni sferi, kjer je imela dotlej le obrobno vlogo pomožnega jezika. Odkritja zadnjega desetletja in pol so prinesla na površje nove dokumente iz časovnega razpona od leta 1611 do 1842, med katerimi je največ desetinskih registrov, dva dokumenta pa sta posebnost v celotnem slovenskem prostoru: podložniški inventar in doslej edina znana podložniška oporoka izpod peresa duhovnika. Prispevek prinaša pregled vseh doslej odkritih slovenskih uradovnih zapisov s tega območja, pri čemer so natančneje predstavljeni tisti, ki doslej še niso bili obravnavani in objavljeni.

GORNJEGRAJSKA CERKVENOUPRAVNA SLOVENIKA IZ PRVE ČETRTE

17. STOLETJA

Povsem razumljivo je, da so najstarejši znani slovenski uradovni dokumenti s tega območja nastali v Gornjem Gradu, kjer je bil tri stoletja (do jožefinskih reform) drugi, neformalni sedež leta 1461 ustanovljene ljubljanske škofije, ter da sta dva od skupno treh dokumentov izdelka škofijske oziroma škofove pisarne. V obeh primerih gre za slovenska prevoda latinskega izvirnika, shranjena v Nadškofijskem arhivu Ljubljana. Doslej sta bila že več kot enkrat obravnavana in objavljena, začeni s poznim 19. oziroma zgodnjim 20. stoletjem, zato se bomo njune vsebine zgolj dotaknili, prav tako kot pravopisne in jezikovne podobe besedil, ki še čakata na poglobljeno obravnavo.

Prvi slovenski dokument je sinodalni odlok škofa Tomaža Hrena v zvezku s pergamentnim ovitkom, v katerem so zapisane določbe škofijske sinode v Gornjem Gradu z datumom 6. februar 1604.¹ Kot vsako leto se je duhovščina ljubljanske škofije tudi v četrtem letu 17. stoletja zbrala v Gornjem Gradu, kjer je škof Hren navadno bival, kadar ni bil na poti po svoji škofiji. Po Viktorju Steski, ki je dokument leta 1912 prvi objavil, je bila ta sinoda pomembnejša od drugih, saj je pomenila »nekak mejnik med starejšo dobo in novim časom«. Hren je na njej izdal odločbe, ki so bile večinoma naperjene proti protestantskim vplivom med duhovščino in verniki. Posebno pozornost je namenil izkoreninjenju nedovoljenih tajnih

porok, pojavu, s katerim se je srečal med svojo prvo vizitacijo. Na pobudo papeškega nuncija za notranjeavstrijske dežele v Gradcu je sklenil dosledno izvajati pol stoletja prej izdani reformni dekret tridentinskega koncila (1545–1563) o prepovedi takšnih zakonskih zvez. Zato je škof vsem duhovnikom svoje škofije, ki so opravljali kakršno koli dušno pastirstvo, naložil, naj ga v župnijskih cerkvah razglasijo in vernikom jasno razložijo, kako se morajo in edinole smejo sklepati veljavne zakonske zveze. Dekret tridentinskega koncila, ki je moral biti po župnijah trideset dni pribit na cerkvena vrata, je v zvezku sinodalnih odločb zapisan skupaj s škofovim uvodom v latinščini, nemščini in slovenščini (*slauico idiomate*).²

Slovensko besedilo se začne z besedami: »Svetiga Tridentinskiga Spravišza ali Concilia DECRET, v katerim se škriune, Pokotne shenitve, cillu bodo prepovedane, inu za nizh šposnanek. Rokopis ni Hrenovo delo, ampak izdelek druge osebe, škof pa je na koncu pred svojim podpisom lastnoročno samo končal stavek: »pred katerim nas vsjeh G. Bug miloftivu obari: Amen«. Besedilo že na prvi pogled odraža pravopisno urejenost, ki se opira na tradicijo slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. V jezikovnem pogledu bi ga lahko označili za osredneslovensko oziroma kranjsko.

Najstarejše znano slovensko uradovno besedilo iz Zgornje Savinjske doline torej po vsebini ni neposredno povezano s tem območjem, ampak zadeva Katoliško cerkev nasplo; namenjeno je vsem duhovnikom in vernikom ljubljanske škofije, Gornji Grad pa je le kraj nastanka prevoda v slovenščino.

Medtem ko so Hrenov sinodalni odlok z vključenim dobesednim dekretom tridentinskega koncila poslušali verniki vseh župnij njegove škofije, raztresenih po Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, se drugo slovensko uradovno besedilo iz časa Hrenovega škofovanja nanaša neposredno na Gornji Grad. Zapisano je na samostojni poli papirja in je bilo prvič objavljeno že leta 1886. Gre za prevod latinskega breva novega papeža Gregorja XV., izdanega v Rimu 3. avgusta 1621.⁴ Škof Hren je za gornjegrajsko škofijsko cerkev pri papežu izposloval nekaj odpustkov. Anton Koblar je ob drugi objavi dokumenta zapisal: »Po pisavi se

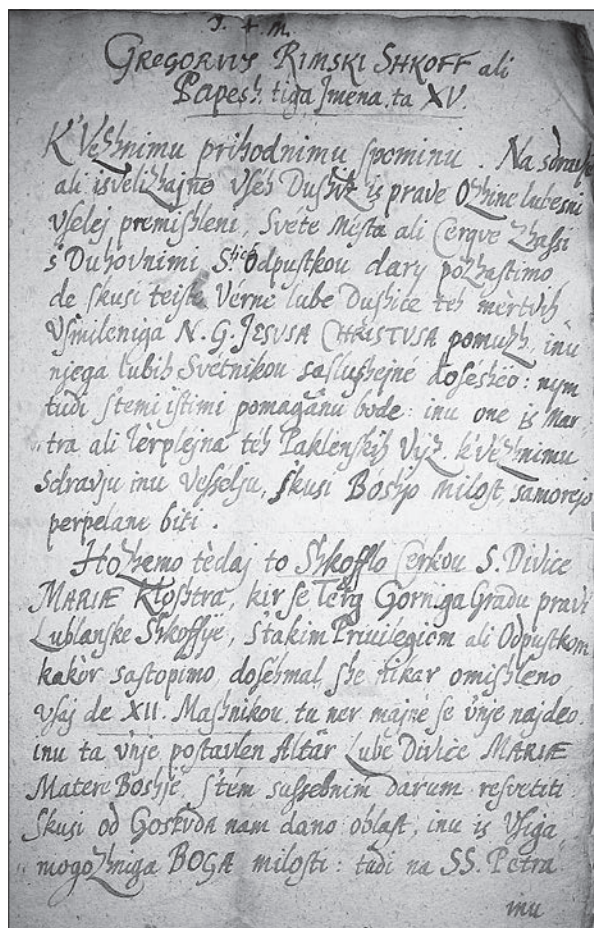
¹ NŠAL, NŠAL 13, Sinode, fasc. I, 1602–1699 (ŠAL/SIN, f. 1/2), Constiones Synodales 1604, pag. 39–47 (slovenski dekret).

² Steska, Tomaž Hren, str. 49–57 (objava slovenske različice odloka: str. 55–57); Kolar, Sinode škofa Hrena, str. 444–464 (objava slovenske različice dekreta: str. 462–464). Objava faksimila dveh strani (pag. 40 in 41): *Dokumenti slovenstva*, str. III.

³ Steska, Tomaž Hren, str. 57.

⁴ NŠAL, NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 49, 49/3, 3. 8. 1621. – Objave: K.[oblar], Slovenski drobci iz l. 1621, str. 699–700; Koblar, Slovenica, str. 162–163; Golia, Slovenica I, str. 134–135.

Prva stran slovenskega prevoda papeškega breva iz leta 1621 (NŠAL, NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 49, 49/3, 3. 8. 1621).

spozna, da je privilegij v slovenskem jeziku spisal ljubljanski knezoškof Tomaž Hren. Ni dvoma, da je tudi prestavo napravil škof sam.⁵ Manj določno se je o prevajalcu izrekel Modest Golia, po katerem je breve »Hren sam ali pa kdo drug po njegovem naročilu prevedel in je bil potem prevod najbrž javno izobešen v cerkvi«.⁶ Pisava dejansko ni Hrenova, kot jo srečamo na koncu odloka iz leta 1604, in tudi ne pripada pisarju, ki je zapisal omenjeni odlok.⁷

Pravopis je že bolj ustaljena bohoričica kakor v 17 let starejšem odloku, jezik je kranjski, vendar ne brez štajerskih primesi (npr. orodniški o namesto a: s takim privilegiom ali odpustkom). Gornji Grad se tedaj v slovenskem besedilu sicer ne po-

javi prvič – pred tem že pri Trubarju leta 1575⁸ –, sta pa tu najbolj zgodaj v slovenščini imenovana gornjegrajska škofijska cerkev – s pristavkom, da gre za (nekdanjo) samostansko cerkev – in kraj kot trg: »Hozhemo tédaj to Shkofflo Cerkou S. Divice MARIAE Klofhtra, kir se Terg Gorniga Gradu pravi Lublanske Shkofflje, s' takim Priuilegiom ali Odpustkom ...«.⁹

ZAPUŠČINSKI INVENTAR Z GORNJEGRAJSKEGA IZ LETA 1611

V prvi četrtini 17. stoletja je na Gornjegrajskem nastalo tudi najstarejše znano slovensko svetno uradno besedilo z območja Zgornje Savinjske doline – podložniški zapuščinski inventar iz leta 1611, ki je na Slovenskem doslej edini znani primerek te zvrsti sploh.¹⁰ Ob bok mu je mogoče postaviti samo poldrugo stoletje mlajši inventar opreme v duhovniški hiši na Kureščku nad Igom iz leta 1757, ki pa ni zapuščinski inventar.¹¹ Inventar zapuščine gornjegrajskega podložnika je bil odkrit šele leta 2012 med tistim gradivom ljubljanskega škofijskega gospostva Gornji Grad, ki je ostalo v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu in je vključeno v zbirko zemljiških knjig.¹² Ob objavi leta 2024 je po nekdanjem kraju hrambe dobil oznako gornjegrajski, po območju nastanka pa zadrečki.¹³

Gre za popis premične zapuščine podložnika, ki še ni imel pravega priimka, ampak so ga po do-

8 Trubar v Katehizmu s dvejma izlagama iz leta 1575 na strani 202 piše: *per Gornim Gradu* (ZRC SAZU, ISJFR, OZSJ, Lastnoimenska kartoteka, Gornji Grad).

9 Ime župnije srečamo v naslovu knjige gornjegrajskega župnika Ahacija Stržinarja *Catholisch Kershanskiga Vuka Peissme* iz leta 1729: *na Strashe Gorniga gradu fare*. Trg oziroma župnija se nato v slovenščini večkrat pojavita sredi 18. stoletja v slovenski oklicni knjigi ljubljanske stolne župnije za obdobje 1737–1759: 1742: *is gorniga gradu* (fol. 31v); 1751: *ú gornem gradu na štajerskim* (fol. 110r); 1751: *ú gornem gradu* (fol. 112r); 1756: *v' Gornemo Grado* (fol. 155r); 1757: *v' Gornem Gradu* (fol. 165v); 1757: *Sgorniga Gradu* (fol. 167v) (Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*, s. p.).

10 Od srede 20. stoletja do danes je bilo evidentiranih in objavljenih veliko zgodnjenovoveških slovenskih uradnih besedil ter temeljito pregledana množina arhivskega gradiva, a je prišlo na površje komaj kaj, kar bi vsebovalo elemente inventarnega popisa. Še največ inventarjem podobnih popisov predmetov poznamo iz tržaškega zaledja, ki pa so mlajšega nastanka, šele iz prve tretjine 19. stoletja (Golec, *Uradovalna slovenica iz Trsta*, str. 412–415).

11 Danes pogrešani inventar s Kureščka je leta 1939 objavil Viktor Steska (*Inventar na Kureščku*, str. 55–61).

12 StLA, GB I, Nr. 3389, Herrschaft Oberburg, 13. 5. 1611. – Na dokument me je opozoril kolega Žiga Zwitter, ki se mu na tem mestu iskreno zahvaljujem.

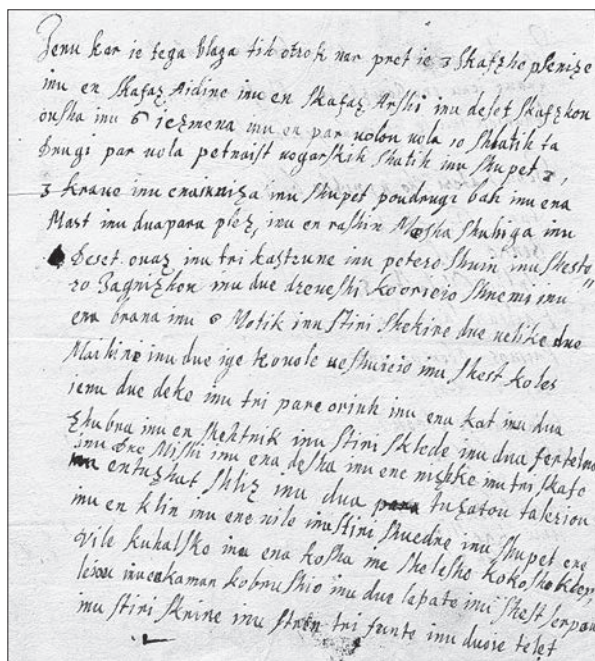
13 Golec, *Inventar* – komaj znana zvrst, str. 103; objava besedila v diplomatičnem prepisu in sodobnem črkopisu: prav tam, str. 109–110.

5 Koblar, *Slovenica*, str. 162.

6 Golia, *Slovenica I*, str. 134.

7 Pisava tudi ni enaka kakor pri dveh slovenskih molitvah, ki ju je Hren leta 1625 poslal slovenjegraškemu župnijskemu vikarju Andreju Tavčarju in ju – glede na poteze njegovega latinskega zapisa v istem dokumentu – najbrž ni zapisal sam (NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija, šk. 79, št. 4, kuga 1624–1768, ad 1625).

mačiji na območju potoka Voložnica nad Šmartnim ob Dreti imenovali Marko V Voložnici. Med številnimi podložniškimi inventarji gornjegrajskih podložnikov iz 17. in 18. stoletja¹⁴ izstopa po tem, da je nemško pisanemu inventarju, sestavljenemu v standardni obliki z utečenimi rubrikami ter datiranemu, podpisanemu in pečatenemu 13. maja 1611 v gosposčinski pisarni v Gornjem Gradu (*Actum Oberburg*), dodan manjši tanjši list, ki vsebino inventarja na drugačen način predstavlja v slovenščini. Obojestransko popisan list ne ustreza predpisani uradni obliki, saj ni naslovljen, datiran in podpisan. Začenja se brez uvoda, v katerem bi bilo povedano, za čigavo zapuščino gre in kje.¹⁵

Prva stran slovenskega zapuščinskega inventarja iz leta 1611 (StLA, GB I, Nr. 3389, Herrschaft Oberburg, 13. 5. 1611).

Postavlja se vprašanje, kako, kdaj in čemu je sploh nastal ter zakaj se je ohranil med gornjegrajskimi zapuščinskimi inventarji, če ni imel enake pričevanjske vloge kot drugi, uradni. O tem, da provizorični slovenski dokument ni mogel rabiti za predlogo nemški uradni različici, pričajo nekatere informacije, ki jih v slovenski različici pogrešamo. Predmeti se v obeh dokumentih sicer ujemajo, gre pa za razhajanja v podrobnostih opisa. Vzporedni slovenski inventar so najverjetneje sestavili z namenom, da se bo, ko bo prišlo do delitve pokojnikovih premičnin, natanko vedelo, kateri predmeti pripadajo otro-

kom in kateri Markovi vdovi, zdaj ženi Benka Kusa. Slovenski provizorični inventar je imel torej dodatno pravno vrednost, ki je uradni nemški ni premogel, zato so ga v gornjegrajski gosposčinski pisarni hranili kot prilogo uradnemu inventarju.

Pisca slovenskega inventarja iz Voložnice je treba iskati med štirimi cenilci zapuščine pokojnega kmeta Marka. Obvladovanje večšine pisanja gre veliko prej pripisati gornjegrajskima tržanoma Štefanu Kusu/Kosu in Primožu Ebenbergerju kakor podložnikoma Juriju Potočniku in Boštjanu Zagožnu. V pravopisnem pogledu je besedilo zelo neenotno. Za enake foneme pisec uporablja različne grafeme, kar je najbolj vidno pri zapisovanju sičnikov, šumevcev in zlitnikov (c, č). Variabilnost zaznamo tudi pri jeziku. Veznik *in*, ki nadomešča interpunkcijska znamenja, se, denimo, pojavlja v treh različicah: 42-krat kot *inu*, trikrat kot *jenu* in enkrat kot *ine*. Ob vsej trivialnosti besedila, ki jo pogojuje narava dokumenta, gre poudariti, da je v njem več izrazov, za katere ni znano, da bi bili dokumentirani že kdaj prej. Nekateri izrazi in besedne zveze so sicer izpričani v knjižnih delih 16. stoletja, a najbrž ne v specifičnem pomenu za predmete, na primer *vile kuhalske* (burkle), *sveder*, *lepata* (lopar za peko kruha), *zlati vogarski* (ogrski goldinarji), *železo*, *ko koso kleplejo* (klepalnik za koso), *kaman*, *ko brusijo* (brus za koso), *drevo*, *ko orjejo z nem* (plug), *skopaj pergnati* (spraviti skupaj v pomenu prinesiti k hiši), *volati* (veljati, imeti vrednost).

Zapuščinski inventar iz Zadrecke doline iz leta 1611 je z izrazjem za predmete iz vsakdanjega življenja obogatil dokumentirano starejše slovensko besedje s področja materialne kulture. Tudi več drugih izrazov je nemara prvič vzetih iz realnega življenja, kar pomeni, da ne gre za prevod svtopisemskih besedil, slovarska gesla ali slovnične primere, ki jih srečujemo v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Poleg zgodnjega nastanka, specifične vsebine in zvrstne redkosti daje inventarju težo dokumentiranost postopka nastajanja zapuščinskih inventarjev. Na njegovem primeru se lepo vidi, kako so popisovalci najprej popisali predmete v zaporedju, kakor so nanje naleteali. Šele potem je inventarni popis dobil končno, čistopisno obliko po ustaljenem vzorcu, z razporeditvijo v snovne skupine. Gledano v celoti, pomeni zadrecki oziroma gornjegrajski zapuščinski inventar z začetka 17. stoletja pojav nove besedilne zvrsti v slovenščini. Po drugi strani mu lahko pripišemo večjo (pravno)zgodovinsko kakor jezikovnozgodovinsko vrednost.¹⁶

¹⁴ StLA, GB I, Nr. 3385–3392.

¹⁵ Prav tam, Nr. 3389, Herrschaft Oberburg, 13. 5. 1611.

¹⁶ Golec, Inventar – komaj znana zvrst, str. 103–111.

PRISEŽNA OBRAZCA ZA NOVOSPREGATE TRŽANE IZ REČICE (1792) IN MOZIRJA (OKOLI 1820)

Do danes je bilo evidentiranih in objavljenih osem slovenskih prisežnih obrazcev za novospregate tržane, izvirajo pa iz petih štajerskih in enega koroškega trga. Najstarejši, a odkrit in objavljen najpozneje, je prisežni obrazec iz Železne Kaple, zapisan leta 1682.¹⁷ Drugi so mlajši, v obliki, v kakršni so se nam ohranili, so nastali v časovnem razponu med 1717/24 in 1840: po eden v Ljutomeru, Lenartu v Slovenskih Goricah, na Rečici ob Savinji in v Mozirju ter trije v Središču ob Dravi, od tega eden v dveh različicah.¹⁸ Zgornja Savinjska dolina je torej v naboru tovrstnih besedil zastopana zelo dobro, z dvema trgovca in dvema prisegama, takoj za Prlekijo s prav tako dvema trgovca in štirimi besedili. Njena prisežna obrazca za nove tržane sta bila prvič objavljena v obdobju med svetovnima vojnima – mozirski leta 1926¹⁹ in rečiški 1940²⁰ –, temeljiteje obravnave pa deležna leta 2011.²¹ V pričujoči obravnavi bomo tako o njih zgolj povzeli glavne ugotovitve. Ker gre za kratki besedili, ju bomo podali v celoti, prisežni obrazec iz Mozirja v diplomatičnem prepisu, danes pogrešanega rečiškega pa v transkripciji Franja Baša.

Franjo Baš je besedilo leta 1940 ali malo pred tem našel v trškem arhivu na Rečici, ki ga je tedaj hranila rečiška občina.²² Poznejša usoda trškega protokola, v katerem je bila prisega zapisana, ni znana. Domnevati je mogoče, da je bil uničen med drugo svetovno vojno ali po njej, ko je Rečica izgubila sedež občine. Zgodovinar, narodopisec in muzealec Baš je besedilo še zadnji hip otel pozabi s komentirano objavo v reviji *Časopis za zgodovino in narodopisje*,²³ nato pa je za razliko od mozirske prisega v literaturi dolgo ostalo skoraj povsem prezrto.²⁴

*Prisežni obrazec iz Rečice iz leta 1792:*²⁵

Eidespflicht.

Purgerska Prišega.²⁶

Jest N: N: koker jak Burger perfeschem, inu oblubim Gospod Bogu, de jest ozhem letemo gmain tergo u Rezize ufo suestobo schafati, inu tudi ufo kar per temo posthenimo Tergo od stariga Navada bla nar boljpak, kar je nam od nafsich Gnadlivich Firsthou, Lublanskich Scoffou utalenu inu nam fadnichz to leto od te desheuske kral: svetle Hoffkammre dofechmau poteriene Frajjeste taiste na obeno Višsho na schellim posmengschati, ali Janizhvati, samuz koker se enimo posthenimo Burgario spodobi, derfchati, tako meni Bog pomagei, inu ta suet Evangelium.

Zaradi neugodnega stanja virov – rečiški trški arhiv je izgubljen, župnijske matične knjige pa pomanjkljivo ohranjene – so Baševe ugotovitve danes edini vir za preučevanje okoliščin nastanka prisega in njene jezikovne podobe. Po Bašu je bila zapisana v trškem protokolu, ki so ga začeli voditi leta 1788 (*Zusammenkunft der hiesigen Burgerschaft so angefangen von 13ten 8ber 788*), in sicer med vpisom prodaje trškega vrta na dan sv. Vida 15. junija 1792 ter zapisnikom o volitvah novega trškega sodnika istega dne in istega leta.²⁷ Verjetno gre za prevod nemške predloge, ki se ni ohranila in je v trški protokol niso vnesli, ker na Rečici zanjo ni bilo potrebe. Ni pa tudi izključeno, da je pisec slovenski prisežni obrazec sestavil neposredno, brez opiranja na nemško besedilo.

Baš je kot verjetnega pisca označil Joanesa de Thonija, ki je bil »trški pisar ali trški tajnik vsaj od oktobra 1788 [začetek trškega protokola] do septembra 1792« [verjetni konec protokola ali nastop drugega pisarja]. Janez (Joanes) naj bi bil »sin Petra, zapisanega v seznamu trških svetnikov za l. 1788. kot Pietro de Toni, ki je po tem zapisku bil na Rečici italijanski priseljenec.«²⁸ Rodbini je

17 Ogris, *Eine zweisprachige Eidesformel*, str. 240–245.

18 Golec, *Slovenska prisežna besedila*, s. p., Uvod.

19 Kotnik, *Mozirska tržanska prisega*, str. 133–137.

20 Baš, *O Rečici kot trgu*, str. 68–69.

21 Golec, *Slovenska prisežna besedila*, s. p., Mozirje (MOZ-1), Rečica ob Savinji (REC-1).

22 Baš, *O Rečici kot trgu*, str. 68.

23 Prav tam, str. 68–69.

24 Razlog je verjetno ta, da prisega ni navedena v naslovu Baševega prispevka. Jakob Rigler je ne omenja v svoji temeljni razpravi o jezikovnokulturni orientaciji Štajercev (1968), kjer med drugim obravnava mozirsko tržansko prisego (Rigler, *Jezikovnokulturna orientacija*, str. 669). Prav tako je za razliko od mozirske nima Jože Koruza v pregledu zapisanih primerov uradne slovenščine (1973) (Koruza, *O zapisanih primerih*, str. 246), pogrešamo pa jo tudi v pregledu slovenskih priseg Matevža Koširja (1992) (Košir, *Prisege v slovenščini*, str. 6–11). Z napačno letnico 1788 in samosvojo interpretacijo jo je omenil Ivan

Stopar v vodniku o gradu Vrbovec z okolico (1976) (Stopar, *Vrbovec z okolico*, str. 25). Po Baševi objavi je prisežno besedilo leta 1999 ponatisnil Zdravko Novak v svoji poljudni monografiji o Rečici, z več spodrseljaji tako v transkripciji kot v transliteraciji (Novak, *Rečica z zaledjem*, str. 39).

25 Po objavi F. Baša (*O Rečici kot trgu*, str. 68).

26 V Baševi objavi je nemški naslov na levem zgornjem robu, slovenski naslov pa na sredi, kar najverjetneje kaže, da je bilo tako tudi v izvirniku.

27 Baš, *O Rečici kot trgu*, str. 68–69.

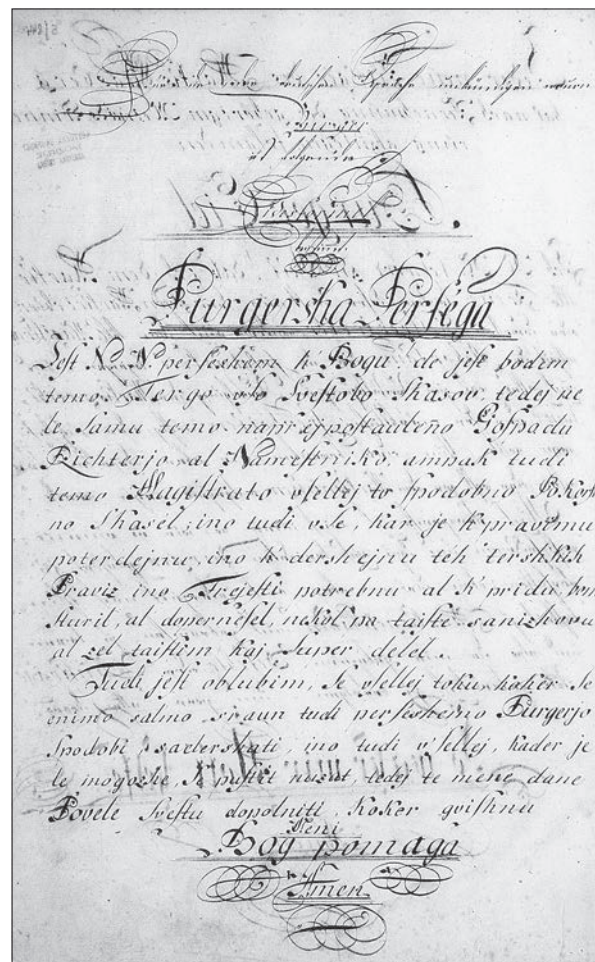
28 Prav tam, str. 69.

zaradi uničenih starejših župnijskih matic zelo težko slediti. Sam priimek je sicer na Rečici izpričan leta 1754, tako v župnijskem popisu prebivalstva kot v gosposčinskem popisu hiš, ni pa ga med rečiškimi gospodarji pozneje, v jožefinskem in franciscejskem katastru.²⁹ Janez de Toni, ki bi torej lahko bil domačin, tu ni umrl in po vsem so-deč tudi ni imel družine.³⁰

Prisežno besedilo je kratko in ne omenja niti trških organov. Prisežnik obljublja Bogu, da bo zvest trgu in da bo, kot se za tržana spodobi, spoštoval stare trške navade ter še posebej svoboščine, ki so jih trgu v preteklosti podelili ljubljanski škofje, v tistem letu pa potrdila dvorna komora. V pravopisnem pogledu je prisega prava zmešnjava sestavljenih grafemov z zelo neenotno glasovno vrednostjo. Noben sičnik ali šumevec ni zapisan kolikor toliko dosledno, raba znakov zanje pa je še najbližja nemški. Jezik daje vtis, da gre za nadnarečno mešanico in da bi besedilo lahko nastalo tudi kje na Kranjskem. Besedje, besedne zveze in skladnja kažejo izrazit vpliv sodobne pisarniške nemščine.³¹

Slaba tri desetletja mlajši mozirski prisežni obrazec za novosprejete tržane, ki je dolgo zmotno veljal za veliko starejšega, nastalega že leta 1740, pomeni tako v pravopisnem kot širše v jezikovnem pogledu glede na rečiškega velik napredek. Z rečiškim ga povezuje zlasti zapisovanje zgornjesavinskega narečnega končnega polglasniškega [e] v dajalniku kot -o (*temo tergo, rihterjo, namestniko, magistrato*). Zapisan je na začetku t. i. knjige tržanov, po ponovnem odkritju shranjene v Zgodovinskem arhivu Celje, v katero so prvotno vpisovali samo imena novih trških, pozneje magistratnih svétnikov in novosprejetih tržanov.³²

Slovenski obrazec in njegovo nemško različico je leta 1926 v reviji *Časopis za zgodovino in narodopisje* objavil Franc Kotnik.³³ Objavo je pospremil s krajšim komentarjem o nastanku in jezikovnih značilnostih besedila ter zagrešil ne kaj prepisovalskih spodrsrljajev in hudo napako

Mozirski prisežni obrazec za novosprejete tržane iz okoli leta 1820 (SI ZAC/0510, Zbirka Videčnik Aleksander 1696–1981, št. 4, *Bürger Buch von Prasberg 1740* [Trška knjiga Mozirja 1740–1919], s. p.).

pri dataciji. Čeprav bi moral opaziti, da so vpisi v knjigi od prvega leta 1740 do leta 1818 sočasnega nastanka in delo iste prepisovalske roke, je prisego postavil v leto 1740; s to letnico je namreč v naslovu datirana knjiga (*Bürgerbuch von Prasberg 1740*), ki se začenja z nemško in slovensko tržansko prisego, napisanima na prvi in drugi strani. Napačne datacije, ki se je vztrajno ponavljala v literaturi,³⁴ dolgo ni mogel nihče preveriti, ker je

29 Golec, *Slovenska prisežna besedila*, s. p., Rečica ob Savinji (REČ-1).

30 NŠAM, Župnija Rečica ob Savinji, Matične knjige, krstni indeksi 1784–1807, krstni indeks 1807–1844, poročni indeks 1784–1833, mrliški indeks 1784–1819, mrliški indeks 1819–1850. – Leta 2011, ko je bila opravljena raziskava o rečiški prisegi, so bile v evidenci samo matične knjige od druge četrtine 19. stoletja dalje.

31 Golec, *Slovenska prisežna besedila*, s. p., Rečica ob Savinji (REČ-1).

32 SI ZAC/0510, Zbirka Videčnik Aleksander 1696–1981, št. 4, *Bürger Buch von Prasberg 1740* [Trška knjiga Mozirja 1740–1919], s. p.

33 Kotnik, *Mozirska tržanska prisega*, str. 133–137.

34 Prisega je bila v letu objave Kotnikove razprave natisnjena tudi v celjskem časniku *Nova doba* (Lajakov-Mozirski, Kronika trga Mozirje, *Nova doba* VIII, št. 100, 7. 9. 1926, str. 1). Ob objavi, v kateri je več napak, ni ne navedbe vira ne časa nastanka prisega. Besedilo slovenske prisega je v monografiji *Savinjska dolina* (1930) objavil tudi Rajko Vrečer (Vrečer, *Savinjska dolina*, str. 101–102), ki sicer v opombi navaja Kotnikovo objavo, toda nekaj razlik med transkripcijama in Vrečerjevi podatki iz knjige tržanov, ki jih Kotnik nima, kažejo, da je Vrečerjeva objava nastala najverjetneje neodvisno od Kotnikove. Njegova datacija prisega v leto 1790 je sicer znatno bliže dejanskemu času nastanka, a gre skoraj gotovo zgolj za tipkovno po-

bila knjiga po drugi svetovni vojni več desetletij pogrešana.³⁵ A tudi ko je leta 2004 izšel faksimile knjige,³⁶ se v spremni besedi ni ponovno ugotavljalo časa nastanka prisega.³⁷ Ugotovitve o dejanskem času zapisa besedila so bile prvič objavljene leta 2011.³⁸

Slovensko prisežno besedilo (*Purgerska Perfěga*) je v knjigi zapisano na 2. strani, za nemškim na 1. strani (*Bürger Eid*) in z uvodno navedbo, da je namenjeno tistim novim tržanom, ki niso večji nemškega jezika. Obe besedili je okoli leta 1820 napisal mozirski trški sindik Franc Ksaverij Hofbauer, čigar pisavo razkrivajo dokumenti trškega arhiva. Ker so v knjigi tržanov vsi vpisi, datirani od 16. februarja 1740 do 11. avgusta 1818, nastali sočasno in so delo iste prepisovalske roke, je spodnja meja nastanka knjige in slovenske prisega poletje 1818, zgornja pa malo pred Hofbauerjevo smrtjo 9. februarja 1822. Hofbauer, rojen neznano leta 1766 ali 1767, je od leta 1789 izpričan kot mozirski trški sindik, učitelj in organist. V Mozirju je živel od najstniških let, vsaj od leta 1782, ko je njegov oče dobil tržanske pravice, v spominu pa ostal kot zgleden učitelj. Ohranjen je tudi zvezek lepopisnih vaj njegovih učencev iz leta 1795, med katerimi je ena dvojezična vaja v nemškem in slovenskem jeziku.³⁹

Mozirski prisežni obrazec za novosprejete tržane, v nadaljevanju podan v diplomatičnem prepisu, je nekoliko daljši od rečiškega. Prisežnik priseže Bogu, da bo zvest trgu, pokoren trškemu sodniku, njegovemu namestniku in trškemu magistratu ter da bo spoštoval trške pravice. Obljublja tudi, da bo vselej ravnal, kot se spodobi za zapriseženega tržana, se dal na razpolago in izpolnjeval ukaze.

moto (1790 namesto Kotnikove datacije 1740). Jezikovnih značilnosti besedila se je na podlagi Kotnikove objave dotaknil Jakob Rigler v razpravi o jezikovnokulturni orientaciji Štajercev v starejših obdobjih (Rigler, Jezikovnokulturna orientacija, str. 669). Po Kotnikovi razpravi in prav tako z napačno letnico nastanka 1740 sta prisego zgolj omenila Jože Koruza v svojem pregledu zapisanih primerov uradne slovenščine (1973) (Koruza, O zapisanih primerih, str. 246) in Matevž Košir v pregledu slovenskih priseg (1992) (Košir, Prisega v slovenščini, str. 6).

35 Knjiga je sredi osemdesetih let 20. stoletja prišla v roke Aleksandra Videčnika, snovalca zgornjesavinjskega arhiva. Leta 1989 jo je v slabem stanju skupaj z Videčnikovo zbirko prevzel Zgodovinski arhiv Celje in jo dal leta 1993 restavrirati. O prevzemu in restavriranju: SI ZAC, zapisnik primopredaje št. 05-125/1-89; podatek o restavriranju je v knjigi.

36 *Bürger Buch von Prasberg 1740*.

37 *Knjiga tržanov Mozirja 1740*, str. 11, 12.

38 Golec, *Slovenska prisežna besedila*, s. p., Uvod; Mozirje (MOZ-1).

39 Prav tam, s. p., Mozirje (MOZ-1).

Purgerska Perfěga

Ješt N. N. perfeshem h' Bogu ! de ješt bodem temo Tergo v'fo Sveštobo Skasov, tedej ne le Samu temo naprej poštauleno⁴⁰ Gospodu Richterjo, al Naméštniko, ampak tudi temo Magiſtrato vſellej to ſpodobno Pokorsh⁴¹ no Skasél; ino tudi vſe, kar je k pravimu poterdejnu, ino h' dershejnu téh tershkih Praviz ino Frejejtí potrebnú al h'pridu, bom ſturil, al dopernéfel, nekol pa taiſte sanizhovu al zel taiſtim kaj Super delel.

Tudi ješt oblubim, Se vſellej toku, koker Se enimó salmo sraun tudi perfěshemo Purgerjo Spodobi, sadershati, ino tudi vſellej, kader je le mogozhe, Se puſtit nuzat, tedej te mene dane Povele Svěstu dopolniti, koker gviſhnu

Meni
Bog pomaga
Amen.

Glede na učiteljski poklic zapisovalca in pozni nastanek prisežnega besedila ne preseneča enotnost zapisa v bohoričici, zlasti pri pisanju šumevcev, manj sičnikov. Besedje, besedne zveze in skladnja kažejo, da gre za prevajanje pisarniške nemščine v slovenščino, ki se prevaja od besede do besede, pri besedotvornih kalkih celo od morfema do morfema, a je Hofbauer besedilo nekoliko prilagodil duhu slovenščine.⁴² Z odkritjem, da je mozirska tržanska prisega nastala šele okoli leta 1820 in ne že 1740 – Rigler je dopuščal celo možnost, da je še starejša⁴³ –, je besedilo izgubilo velik del pomena, ki so mu ga pripisovali nekoč.⁴⁴

MOZIRSKA PODLOŽNIŠKA OPOROKA IZ LETA 1824

Le malo mlajša od prisežnega obrazca za tržane je edina znana zgornjesavinjska slovenska oporoška, datirana 25. februarja 1824 v Mozirju.⁴⁵ Besedilo doslej ni bilo povsem neznano – na nekaj mestih se ga je dotaknila obravnava oporok v slovenščini, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Celje (2019)⁴⁶ –, ni pa še doživelo celovite objave in obravnave.

40 Nad *n* je po dolžini črke črtica, ki pomeni podvojitve znaka in bi lahko predstavljala manjkajočo črko *m*.

41 Morda zabrisan znak za deljenje besed.

42 Golec, *Slovenska prisežna besedila*, s. p., Mozirje (MOZ-1).

43 Rigler, Jezikovnokulturna orientacija, str. 669.

44 Prim. Golec, Mozirska tržanska prisega.

45 SI ZAC/0576, Krajevno sodišče gospoščine Žovnek, šk. 3, št. 90 (SI ZAC/0576/001/00090).

46 Žižek in Golec, De nobeden sin, str. 10, 16 in 22. Objava faksimila: prav tam, str. 11. – Besedilo je bilo odkrito malo pred letom 2019, zato leta 2017 še ni bilo vključeno v

Najbogatejše hranišče starejših slovenskih oporočnih besedil je prav Zgodovinski arhiv Celje, kjer je bilo doslej odkritih 27 zapisov ustnih oporok, večina (20) z območja Spodnje Savinjske doline. Vsi so nastali v prvi polovici 19. stoletja (1809–1850) in so sestavni del podložniških zapuščinskih spisov v fondih t. i. krajevnih sodišč zemljiških gospostev.⁴⁷ Ta nabor predstavlja dobro polovico vseh znanih slovenskih oporok iz obdobja 1671–1850, ki jih danes poznamo nekaj več kot 50 (le šest jih je iz časa pred letom 1800), večinoma po zaslugi odkritij arhivistov v zadnjih dveh desetletjih.⁴⁸

Zapisovanje oporok v slovenščini, sestavljenih ustno pred pričami, se je razmahnilo šele od konca 18. stoletja dalje, vzporedno s povečano stopnjo pismenosti kot posledico terezijanske šolske reforme (1774). Zapisovalci so bili v veliki večini za silo opismenjeni kmetje, redko uradniki. Med razlogi za zapis oporoke v oporočiteljevi materinščini namesto v uradnem jeziku izstopata dva: neznanje nemščine pri zapisovalcih in želja oporočiteljev, da bi okolica njihovo zadnjo voljo povsem natanko razumela.⁴⁹

Izstopajočo razliko v ohranjenosti števila zapisov oporok iz Spodnje Savinjske doline v primerjavi z Zgornjo, od koder poznamo le eno prisego, kaže povezovati z dejstvom, da se ni ohranilo gradivo krajevnega sodišča škofijskega gospodstva Gornji Grad, najpomembnejšega in največjega zemljiškega gospodstva na tem območju. Obenem ne gre prezreti, da so bile slovenske oporoke najdene le v 11 od skupno 78 fondov krajevnih sodišč, kolikor jih hrani Zgodovinski arhiv Celje.⁵⁰

Mozirska oporoka podložnice je zanimiva sama po sebi, njena največja posebnost pa je naprošeni zapisovalec. Iz obdobja do prelomne srede 19. stoletja je to namreč edini testament, ki ga je potrjeno zapisal duhovnik. Da je zapisovalec duhovnik, je mogoče sklepati, ne pa tudi potrditi, še

za eno oporoko, nekaj let mlajšo od mozirske, ki je nastala leta 1830 v Spodnji Savinjski dolini.⁵¹ Še več, pred sredo 19. stoletja poznamo eno samo slovensko oporoko duhovnika, in sicer napisano leta 1685 v Cerknici, ki velja za drugo najstarejšo slovensko oporočno besedilo.⁵²

Oporoki iz Mozirja bomo poleg objave diplomatičnega prepisa namenili več pozornosti tudi v vsebinskem in jezikovnem pogledu. Besedilo, napisano na obeh straneh prvega lista pisarniške pole, je sestavni del zapuščinskega spisa podložnice gospodstva Žovnek Marije Berložnik, po domače Štrucelj.⁵³ Spis, shranjen v arhivskem fondu krajevnega sodišča žovneškega gospodstva, je trinajst let mlajši od oporoke; nastal je spomladi 1837, nekaj mesecev po Marijini smrti. Oporoko je dotlej hranila bodisi oporočiteljčina hči bodisi mozirska župnijska pisarna, kar se zdi precej manj verjetno od prvega. Iz samo deloma izpolnjenega obrazca o prijavi smrti (*Todfallsanzeige*) izvemo le to, da je bila pokojnica vdova kmetica, stanujoča v Mozirju, in da je zapustila dva otroka: sina Jožefa in hčerko Marijo, ki sta polnoletna in živita doma. Jožef je medtem postal prevzemnik posesti, za inventuro in obravnavo pa je žovneško krajevno sodišče na podlagi materine oporoke (*nach dem beiliegenden Testamente Ihrer Mutter*) šele aprila 1837 prosila hči Marija Štrucelj, čeprav je mati umrla že prejšnje leto, in sicer na ponedeljek po mali maši. Glede na to, da je bila Štruceljeva že preužitkarica, se žovneško krajevno sodišče z njeno zapuščino niti ne bi ukvarjalo, če hči ne bi predložila oporoke.

Navedba dneva smrti v obrazcu o prijavi smrti se ujema z vpisom v mozirski mrliški knjigi,⁵⁴ po kateri je Marija Štrucelj (*Maria Strutzl*), označena kot stara mati (*Altmutter*) in »kmetica druge klase« (*Bau. 2 kl.*), umrla v starosti 72 let 13. septembra 1836 zaradi onemoglosti. Kraj smrti je bilo Brezje št. 12, in ne Mozirje, kot je bivališče kar na treh mestih navedeno v zapuščinskem spisu. Ker pa leži domačija, še danes s hišnim imenom Štrucelj, v neposredni bližini Mozirja,⁵⁵ je navajanje

monografijo o starejših slovenskih oporokah (Golec, *Slovenske oporoke*).

47 Naboru 21 oporok v Zgodovinskem arhivu Celje, od katerih jih je 15 nastalo v Spodnji Savinjski dolini (gl. pregleda v: Golec, *Slovenske oporoke*, s. p., I. Mesto oporok v slovenskem pismenstvu; Golec, Starejša uradovalna slovenika, str. 337–339), se je do leta 2019 pridružilo šest novoodkritih, od tega pet iz Spodnje in ena iz Zgornje Savinjske doline (prim. Žižek in Golec, De nobeden sin, str. 9 sl.).

48 Golec, *Slovenske oporoke*, s. p., I. Mesto oporok v slovenskem pismenstvu; Golec, Uradovalna slovenika, str. 228.

49 Golec, Uradovalna slovenika, str. 228–229.

50 Gre za krajevna sodišča: Brode, Novi Klošter, Ojstrica in Podgrad, Planina pri Sevnici, Ranšperk, Stopnik, Šalek in Turn, Šenek, Tabor pri Vojniku, Zalog in Žovnek; razen dveh so vsa imela sedež v Spodnji Savinjski dolini (Golec, Starejša uradovalna slovenika, str. 337–339).

51 Golec, Starejša uradovalna slovenika, str. 338.

52 Golec, *Slovenske oporoke*, s. p., I. Mesto oporok v slovenskem pismenstvu.

53 SI ZAC/0576, Krajevno sodišče gosposčine Žovnek, šk. 3, št. 90 (SI ZAC/0576/001/00090), Berložnik Marija: zapuščinski spis. – Oporoka, datirana 25. februarja 1825 v Mozirju, je napisana na listu velikosti 21,0–21,6 x 34,0–34,5 cm.

54 NŠAM, Župnija Mozirje, Matične knjige, mrliška matična knjiga 1830–1884, fol. 43r.

55 Veliki atlas Slovenije, str. 83, N1. Prim. SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 559, k. o. Brezje, mapni list III (1825).

tega namesto Brezja logično. Po franciscejskem katastru iz leta 1825 je na tej domačiji gospodaril četrtnski kmet Jožef Štrucelj, tudi po domače imenovan Štruel,⁵⁶ v katerem prepoznamo Marijinega sina. Tudi v župnijskih maticah so bili vsi družinski člani vodeni kot Štruelji, nikoli kot Brložniki.⁵⁷ Brložnik je moralo biti starejše hišno ali rodbinsko ime, a se je oporočiteljica z njim vendarle identificirala.

Marijin soprog Pavel Štrucelj se je leta 1752 na Brezju že rodil,⁵⁸ medtem ko je sama, z dekliškim priimkom Gaberšek in rojena okoli leta 1765, prihajala iz sosednje župnije Rečica, kjer sta se v začetku leta 1787 tudi poročila.⁵⁹ Od šestih otrok so jima trije umrli v otroštvu.⁶⁰ Ko je Marija leta 1824 dala zapisati svojo zadnjo voljo, so še živeli trije, vsi odrasli: Janez (roj. 1793), tedaj pri vojakih, neporočena Marija (roj. 1799) in najmlajši Jožef (roj. 1803), ki se je prejšnje leto oženil⁶¹ in je že gospodaril. Pozornost pritegne dejstvo, da je bil Marijin mož Pavel še živ in da sama ni ležala na smrtni postelji, da bi jo k sestavi oporoke silile okoliščine. Živel je še 12 let in pol ter za osem let preživel moža.⁶² Kot lahko razberemo med vrsticami,

je po Jožefovem prevzemu kmetije in prihodu snahe v hišo čutila potrebo, da z zapisano besedo zaščiti svoj položaj in dedovanjske dedne pravice drugih dveh otrok, Janeza in Marije – Mice. Dediščino, ki jo je ob poroki leta 1787 prinesla k hiši, je zapustila izključno tema dvema, le da je izvzela skromno volilo za ubožne župljane ter stroške za pogrebščino in maše. Če se sin Janez v 15 letih ne bi vrnil od vojakov, bi njegov delež pripadel Mici, kar se je očitno tudi zgodilo, saj Janez v zapuščinskem spisu ni naveden med otroki.⁶³ Zanimivo je, da je moral k vojakom on, čeprav je bil deset let starejši od brata, ki je prevzel posest.

Marija ni dovolj zaupala gosposčinskim uradnikom in drugim pismenim ljudem civilnega stanu, zato se je s prošnjo, naj zapiše njeno oporoko, obrnila na krajevnega kaplana Jožefa Kiralyja, pred katerega je prišla s tremi pričami, dvema pismenima možema – eden je bil iz trga Mozirje – in enim, ki se je samo podkrižal.⁶⁴ Kiraly je te okoliščine v prvi osebi navedel v uvodu, nato pa je po nareku v prvi osebi spregovorila oporočiteljica. Njene besede je kaplan strukturiral v sedem točk. Marija Berložnik – Štrucelj se je na zapis svoje oporoke zelo dobro pripravila. S seboj je namreč prinesla dva dokumenta, na katera se je zapisovalec lahko natančno skliceval: svojo poročno pogodbo iz leta 1787 in poročno pogodbo sina Jožefa, v kateri so bile v dostavku opredeljene pravice hčerke Mice. Ne preseneča Kiralyjevo nemško navajanje uradnih dokumentov v gotici, pač pa navedba nemškega imena kraja zapisa oporoke *Prasberg* namesto slovenskega Mozirje.

56 SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 559, k. o. Brezje, mapni list III (1825); zapisnik stavbnih parcel, 9. 7. 1825; zapisnik zemljiških parcel, 30. 1. 1826; abecedni seznam posestnikov, 23. 3. 1826.

57 Gl. v nadaljevanju.

58 Pavel Štrucelj (*Struzel*), sin Matevža in Marjete, je prišel na svet 24. januarja 1752 (NŠAM, Župnija Mozirje, Matične knjige, krstna matična knjiga 1731–1753, s. p.). Ob ljudskem štetju leta 1754 je naveden kot tedaj edini otrok svojih staršev, star dve leti (NŠAL, NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 119/6, 4. 2. 1754).

59 Ob poroki 12. februarja 1787 je v skladu s takratnim načinom vodenja poročnih matic navedeno samo ženino bivališče Brezje št. 12 v župniji Mozirje, poročna matica daje ženinu Pavlu Štruelju 35 let, nevesti Mariji Gaberšek pa 20 (NŠAM, Župnija Rečica ob Savinji, Matične knjige, poročna matična knjiga 1784–1833, pag. 9). Ne vemo, kdaj natanko in kje se je nevesta rodila, ker se ohranjene krstne matice rečiške župnije začenjajo šele leta 1784. Ob smrti jeseni 1836 naj bi Marija Štrucelj imela po mozirski mrliški matici 72 let (gl. op. 54), medtem ko ji status animarum pripisuje rojstno letnico 1762, njenemu možu Pavlu pa 1750 (NŠAL, Župnija Mozirje, Statusi animarum, K03, status animarum 1826–1834, s. p., Brezje 12).

60 Otroci so se rodili na Brezju št. 12 med letoma 1790 in 1803, zgodaj so umrli Anton (1790–1795), Jurij (1796–1796) in prva Marija (1797–1798) (NŠAM, Župnija Mozirje, Matične knjige, krstna matična knjiga 1786–1804, fol. 40, 67, 95, 105, 119 in 138; mrliška matična knjiga 1786–1830, fol. 41, 48 in 55).

61 21-letni Jožef Štrucelj se je 5. novembra 1823 oženil s 25-letno Nežo Sovinek (prav tam, poročna matična knjiga 1786–1851, fol. 58).

62 Pavel Štrucelj je umrl 21. decembra 1828, po mrliški matici star 80 let (NŠAM, Župnija Mozirje, Matične knjige, mrliška matična knjiga 1786–1830, fol. 139), dejansko pa slabih 77.

63 Prav tako ga ne najdemo v mozirskih mrliških knjigah (NŠAM, Župnija Mozirje, Matične knjige, mrliški indeks 1787–1884), kar pomeni, da se najverjetneje tudi po materini smrti ni vrnil domov.

64 Prvopodpisani Lovrenc Perger je bil tržan iz Mozirja h. š. 13, po zapisniku duš rojen leta 1762, ki se je po letu 1834 odselil neznanokam (NŠAL, Župnija Mozirje, Statusi animarum, K03, status animarum 1826–1834, s. p., K 11, status animarum 1845–1854; Matične knjige, mrliški indeks 1787–1884). Identiteta Jakoba Hauschirja ostaja neznan. Ne njega ne njegovega priimka ni niti v mozirskem statusu animarum niti v župnijskih maticah (prav tam, Matične knjige, krstni indeks 1786–1848, mrliški indeks 1787–1884, poročni indeks 1786–1851). Po franciscejskem katastru (1825) ni imel posesti ne v Mozirju ne v sosednji katastrski občini Brezje (SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 338, k. o. Mozirje; C 559, k. o. Brezje). Nepismeni Janez Zagradišnik, po domače Korenak, je bil kmet v Ljubiji, kjer je umrl 9. marca 1851, po mrliški matici star 74 let (NŠAM, Župnija Mozirje, Matične knjige, mrliška matična knjiga 1839–1884, pag. 112).

V diplomatičnem prepisu se oporočno besedilo glasi takole.⁶⁵

[1. stran]

Testamen.

Per dobri pameti, inu per svoje starosti sdrauju je pershla k meni sdola podpišanimu Maria rojena Gabersheg po svojem sakonskim Mosham imenovana Verloshnig vulgo Struzel, inu je perpelala saboj sdola pod pissane Prizhe, nato visho sa isvishati, inu prizhati.

Jest sgora imenovana Maria Verloshnigg vulgo Struzel, kir sem she per lettah, usako Vuro se troshtam, de bom pred vezhniga Boga na rajtingo poklizana, de po moje smerti nebi nobene prepiranje blo, sklenem, inu prošsim, de bi moju pravo, inu pra=vizhno Volu, kak je moja Maninga, inu moja Vest nutri da, u Materinski sprahi na pismo postauleno blo, inu po moje smerti sledozh se sgodilo, Namrezh.

1mo Kir mojemu sinu Josephu je per hishi sadosti ostalo, moj thal k hishi perneshen, koker govori *Heuraths brif* sub Protocolo fol 207 de dato 29ten *Jänner H[err]schaft Sanneg anno 787 et in Anmer=kung de dato 24 Maj 794*⁶⁶ se previsha inu sposna, sato jest od teh k hishi perneshenih dnarjou sashafam inu sposnam, de.

2° Moje hzhere Mize sposnam 50 f⁶⁷ c.m.⁶⁸ koker je spo=snano in *Nachtrag* 13 october 823⁶⁹

3° Mojemu sinu Johaneso, kateri je per soldateh sposnam, inu sashafam 50 f c.m.

vert.[atur]

[2. stran]

4to Sa moje potrebe meni sgovorim 50 f c.m. ako pa nebi jest vsega sanuzala, kaj od teh 50 f c.m. bi zhres ostalo, sashafam, inu sposnam moje hzhere Mize.

5to Ako bi pa moj sin Johanes per soldazhini vmer,⁷⁰ ali de od soldatou u 15 letah nebi nasaj pershou, tak onih 50 f cm sub 3° sashafam inu sposnam moje hzheri Mizi.

65 Nemški del besedila, v izvorniku v gotici, je v objavi v kurzivi.

66 Navedba poročne pogodbe, vpisane v (zemljiškoknjižni) protokol gospodstva Žovnek.

67 *Florin* = goldinar.

68 *Conventionsmünze* z uradno okrajšavo CM = konvencij-ska valuta.

69 Nedvomno gre za dodatek k poročni pogodbi njenega brata Jožefa, ki se je poročil dobre tri tedne pozneje, 5. novembra 1823 (gl. op. 61).

70 *Umer[l]* = umrl.

6to Tem reunem u Fari sashafam 2 f cm rastalat.
7mo To drugo kar zhres ostane, sa pogrebshino⁷¹
Inu na s[vete] Ma[he] sashafam.

Prasberg dana 25 Februarÿ 1824

Sledeozhe Prizhe.

*Lorenz Perger mpria*⁷²

Jakob Hauschir mpria als Zeug

+ *Johann Sagradischnig*

als Zeugen

Nahmens fertiger Jos Kiralij mpria

*coop loci*⁷³

Poleg povedne vsebine pritegne pozornost tudi pravopisna podoba oporoke. Bohoričica se dosledno ne zapisuje, ker Kiraly ni razlikoval med zapisovanjem šumevcev [š] in [ž], ampak je oba pisal enako, z dvočrkjem *sh* (izjemoma *sh* za [š]), kakor tudi ni razlikovalno pisal sičnikov [s] in [z], za katera je rabil isti grafem *s* (za [s] enkrat tudi *fs* in *β*). Oboje je bilo v tem obdobju nasploh zelo običajno, je pa bil dosleden v vsem drugem, denimo pri zapisovanju *zh* za [č]. Tudi jezik sledi kranjski knjižni normi tega časa, pri čemer preseneti nekaj opaznih odstopanj: 1) sklanjanje samostalnika *mož* (po svojem zakonskim možam), 2) sklanjanje pridevnika *moj* in samostalnika *volja* s končnim [u] v tožilniku (*moju pravo ino pravično volu*), 3) veznik *kak* za kakor, 4) zaimek *kaj* za kar v oziralnem odvisnem stavku (*kaj od teh [...] bi čez ostalo*), vendar na drugem mestu pravilno kar (*kar čez ostane*), 5) *vmer* za umrl in 6) navedba dne v dataciji kot: *dana*.

Vse to postane razumljivo ob spoznanju, da je Jožef Kiraly prihajal iz Klanjca v Hrvaškem Zagorju. Ni znano, kje se je šolal, vemo pa, da je vse kleriške redove, vključno z mašniškim posvečenjem, prejel leta 1805 od lavantinskega škofa v Št. Andražu na Koroškem. V župnijah lavantinske škofije je potem tudi služboval. Bil je kaplan v Trbovljah (1813–15) in Galiciji (1815–18), v Mozirju od novembra 1821 do 25. februarja 1825, nato pa je odšel za kurata v Šmartno ob Dreti, kjer je umrl že 20. julija 1826, star 48 let.⁷⁴

71 Zadnja črka je popravljena, prvotno najverjetneje: a.

72 *manu propria* = lastnoročno.

73 *cooperator loci* = krajevni kaplan.

74 Za podatke o izvoru, posvečenjih, krajih in letih službovanja se iskreno zahvaljujem zgodovinarici mag. Lili-jani Urlep iz Nadškofijskega arhiva v Mariboru. O času službovanja v Trbovljah prim. NŠAM, Župnija Trbovlje, Matične knjige, mrliška matična knjiga 1784–1833, pag.

1to Ja mi je peticeb meni, spoznam 50to c.m.
 ako pa neki jest vraga sanjala, kaj od teh
 50to c.m. b. shrao vidlo, sashafam, inu spoznam
 moje ktere Mize.
 2to Ako bi pa mi, cik, shraos per. Tadašini
 vmet, ali de od sashafam nio letah neki naj
 prstou, la i onih 50to c.m. sub 50to sashafam
 inu spoznam moje ktere Mize.
 3to Tem reuom u Lari sashafam ipem rustalati
 4to So drugo kar shrao ofrane, la pogrebstina
 inu tra sashafam.
 Praserb dana 28. Februarj 1824.

Nedelje Brighe.
 {
 Lomut / m g n m p
 Juhob / k m p m p / ali / g m p
 + / p a / m / p a g n a d i p m p
 a l p / m g n m
 Hofmann / p m p p / p a / p m p p
 c a p / l a c

Zadnja stran mozirske podložniške
 prisege iz leta 1824 (SI ZAC/0576,
 Krajevno sodišče gosposčine
 Žovnek, šk. 3, št. 90, 25. 2. 1824).

DESETINSKI REGISTRI IZ OBDOBJA OD KONCA 18. STOLETJA DO 1842

Tako kot so v prvi polovici 19. stoletja za silo pismeni za to naprošeni ljudje zapisovali slovenske oporoke, se od konca 18. stoletja pojavljajo tudi v vlogi sestavljalcev desetinskih registrov, za kar so jih prosili nepismeni zakupniki desetnin. Razen iz Zgornje Savinjske doline so takšni primerki dokumentov znani samo še iz Spodnje Savinjske doline in (vsaj do zdaj) iz nobene druge slovenske pokrajine. Skupno smo do nedavnega poznali osem spodnjesavinjskih registrov, ki so delo štirih rok (edini po imenu znani zapisovalec jih je sestavil pet). Obsegajo obdobje od leta 1789 do 1803, vsi razen najmlajšega pa so shranjeni v fondu Gospodstvo Gornji Grad v Zgodovinskem arhivu Celje (ZAC).⁷⁵ Z območja Spodnje Savinjske doline sta bila nato odkrita še dva, oba najde-

na v fondu gornjegrajskega gospodstva v Nadškofjskem arhivu Ljubljana (NŠAL).⁷⁶

Praksa takšnega vodenja desetinskih registrov je bila pri gornjegrajskem škofjskem gospodstvu utečena. Za območje Zgornje Savinjske doline jih je danes znanih devet, od tega sedem odkritih med gradivom gospodstva v Nadškofjskem arhivu Ljubljana, dva mlajša pa v omenjenem fondu v ZAC. Njihov obstoj je bil doslej v literaturi zgolj bežno omenjen.⁷⁷

Da so zgornjesavinjski desetinski registri tako dolgo ostali neopaženi, je tudi posledica neugodnih okoliščin. Večina je namreč shranjenih v fondu gornjegrajskega gospodstva, ki je bil vse od leta 1872 deponiran v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu in ga je Avstrija v okviru arhivske restitucije vrnila Jugoslaviji šele leta 1978, NŠAL pa prevzel naslednje leto.⁷⁸

81–91; o smrti: NŠAM, Župnija Šmartno ob Dreti, Matične knjige, mrliška matična knjiga 1789–1840, fol. 80.

75 Golec, Uradovalna slovenika, str. 333–334.

76 Gl. naslednjo opombo.

77 Golec, Uradovalna slovenika, str. 337.

78 Vodnik po fondih, str. 55.

Seznam slovenskih desetinskih registrov gornjegrajskega gospostva v Nadškofijskem arhivu Ljubljana (NŠAL, NŠAL 20, Gospostvo Gornji Grad Avstrija, karton 68, snopič I, Desetine: splošno, 1557–1795)

Št. 1	Signatura: spis št. 80
Vsebina	Desetinski register za Solčavo
Naslov	<i>Register desetine sulzbaske</i>
Datacija in zapisovalec	Brez datacije [1793–95], zapisovalec neznan.
Oblika	Pola, prepognjena, popisane so prve 3 strani.
Št. 2	Signatura: spis št. 39
Vsebina	Desetinski register za območje Rečice ob Savinji ⁷⁹
Naslov	Brez
Datacija in zapisovalec	Brez datacije [1793–95], zapisovalec neznan.
Oblika	List, popisana je 1. stran.
Št. 3	Signatura: spis št. 25
Vsebina	Desetinski register za Raduho (ljudsko Podraduški Vrh) pri Lučah
Naslov	<i>Kar Radu/hki Varh defsetine da</i>
Datacija in zapisovalec	Brez datacije [1793–95], zapisovalec neznan.
Oblika	List, popisana je 1. stran.
Št. 4	Signatura: spis št. 27
Vsebina	Desetinski register za Strmec (ljudsko Strmčki Vrh) pri Lučah
Naslov	<i>Kar da Starmshki Varh defsetine</i>
Datacija in zapisovalec	Brez datacije [1793–95], zapisovalec neznan.
Oblika	List, popisana je 1. stran.
Št. 5	Signatura: spis št. 26
Vsebina	Desetinski register za Konjski Vrh pri Lučah
Naslov	<i>Kar Defsetine da Konski uarh V ti Farri Luzheh</i>
Datacija in zapisovalec	Brez datacije [1793–95], zapisovalec neznan.
Oblika	List, popisana je 1. stran.
Št. 6	Signatura: spis št. 28
Vsebina	Desetinski register za Podvolovljek pri Lučah
Naslov	<i>Kar dajo Defsetine paurÿ u poduoloulekam</i>
Datacija in zapisovalec	Brez datacije [1793–95], zapisovalec neznan.
Oblika	List, popisana je 1. stran.
Št. 7	Signatura: spis št. 31
Vsebina	Desetinski register za Spodnje Kraše pri Šmartnem ob Dreti
Naslov	<i>I/ Spodne Kra/ke defetina</i>
Datacija in zapisovalec	13. 5. 1805, Anton Hicelberger, kajžar.
Oblika	Pola, prepognjena, popisana je 1. stran.

⁷⁹ Za identifikacijo območja se je mogoče opreti samo na imena in priimke 17 popisanih oseb. Noben drug desetinski seznam ne vsebuje istih imen, le na seznamu vinske desetine v župniji Rečica iz leta 1795 je ime Ignaca Mokrina (NŠAL, NŠAL 20, Gospostvo Gornji Grad Avstrija, karton 68, snopič I, Desetine: splošno, 1557–1795, spis št. 116, l. 6. 1795). Matične knjige rečiške župnije so

potrdile, da so osebe s popisa prebivale v različnih krajih okoli Rečice. Omenjeni Ignac Mokrin, drugi na seznamu, je, denimo, tako kot prvi, Jožef Andrejc, izpričan v Spodnji Rečici (prim. NŠAM, Župnija Rečica ob Savinji, Matične knjige, krstna matična knjiga 1784–1807, krstni indeks 1784–1807, mrliška matična knjiga 1784–1819, mrliški indeks 1784–1819).

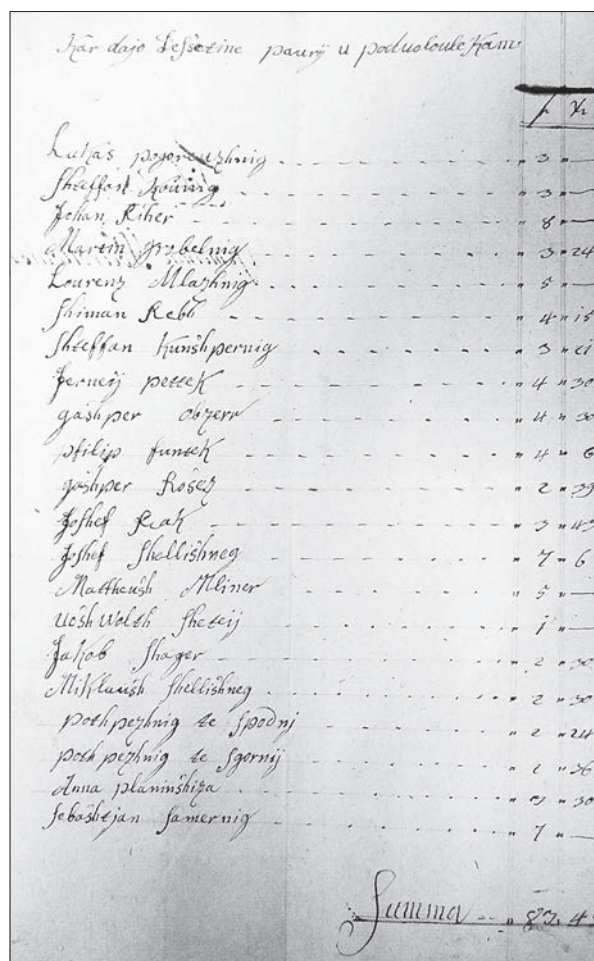
Seznam slovenskih desetinskih registrov gornjegrajskega gospostva v Zgodovinskem arhivu Celje (SI ZAC/0536, Gospostvo Gornji Grad)

Št. 1	Signatura: šk. 36, 36/1, 1828–1833, Register žitne desetine gospostva Gornji Grad (Sv. Primož, Ljubno, Ter, Savina), register desetine za Ljubno 1828–1833.
Vsebina	Desetinski register za Ljubno
Naslov	<i>Lubenjka Shitna Defetina. 1828–1833</i>
Datacija in zapisovalec	1828–1833, zapisovalec neznan.
Oblika	Foliant na 8 listih (16 stranh), popisanih je prvih 9 strani.
Št. 2	Signatura: šk. 84, 84/1, 1789–1847, Register žitne desetine gospostva Gornji Grad (Planina, Solčava, Krnica), register žitne desetine Solčava 1840–1842.
Vsebina	Register žitne desetine za Solčavo
Naslov	<i>Zehend Regifter / od defetine od Joshefa Zounig / Raitenga od teh treh let ano. 1840. / ano 1841. ano 1842 od vseh treh let glih / u jako leto glih.</i>
Datacija in zapisovalec	1840–1842, Janez Maravšnik (Prušnik), kajžar in organist.
Oblika	Polja, 2 lista (4 strani), popisani sta prvi dve strani.

Desetinski registri so po vsebini zelo skopi. Vsebujejo samo naslov, imena desetinskih obveznikov – v štirih registrih gre le za priimek oziroma hišno ime brez osebnega imena (št. 1, 3–5) – in pri vsakem njegovo denarno obveznost. Razen enega (iz leta 1805) ni noben dokument datiran, a jih lahko glede na kontekst postavimo v leta 1793–95, to je v čas, iz katerega je v istem snopiču velika večina datiranih nemških registrov, samo nekaj redkih izjem pa je z začetka 19. stoletja (1804–1805). Znan je en sam zapisovalec, Anton Hicelberger (*Hitzelberger*), podpisan pod desetinski register za desetino v Spodnjih Krašah pri Šmartnem ob Dreti (št. 7), očitno hkrati desetinski zakupnik. Ta desetinski register je tudi edini datiran: *Anton Hitzelberger m[anu propria] Na 13 dan Majj 1805*. Hicelberger, po domače Tonič, edini na širšem območju s tem priimkom, je bil posvojenec, izpričan kot kajžar na Prihovi pri Nazarju.⁸⁰

Avtorstvo ostalih šestih registrov ni znano. Ni nujno, da so jih sestavili zakupniki sami, ampak v njihovem imenu naprošeni sestavljavci, tako kot

⁸⁰ Anton Hicelberger s Prihove št. 30 je z ženo Nežo, rojeno Janžovc, imel deset otrok, rojenih med letoma 1799 in 1819 (NŠAM, Župnija Nazarje, Matične knjige, krstna matična knjiga 1790–1832, fol. 26, 29, 33, 36, 38, 42, 47, 50, 56 in 60). Prvim petim otrokom sta botrovala upravitelj gospostva Vrbovec in njegova žena, ob krstu prvega otroka pa je v krstni matici zanimiv podatek, da sta bila oba starša posvojena (*beijde Adoptierte*). Poročila se nista ne v Nazarjah ne v treh sosednjih župnijah (NŠAM, Župnija Nazarje, Matične knjige, poročni indeks 1790–1867; Župnija Šmartno ob Dreti, Matične knjige, poročni indeks 1790–1842; Župnija Mozirje, Matične knjige, poročni indeks 1786–1851; Župnija Rečica ob Savinji, Matične knjige, poročni indeks 1784–1833). Anton se je glede na navedbo starosti 62 let ob smrti 25. marca 1832 rodil okoli leta 1770 (NŠAM, Župnija Nazarje, Matične knjige, mrliška matična knjiga 1790–1848, fol. 61). Njegova domačija je po krstni matici prej spadala v župnijo Rečica (*Ritzer Antheil*) (NŠAM, Župnija Nazarje, Matične knjige, krstna matična knjiga 1790–1832, fol. 50), katere matične knjige so ohranjene šele od leta 1784.

Desetinski register za Podvolovljek (NŠAL, NŠAL 20, Gospostvo Gornji Grad Avstrija, karton 68, snopič I, Desetine: splošno, 1557–1795, spis št. 28).

poznamo več takih primerov nemških registrov.⁸¹ Na naprošenega zapisovalca kažeta registra za Raduho in Strmec (št. 3 in 4), ki sta delo iste roke. Morda je druga skupna roka zapisala registra za Konjski Vrh in Podvolovljek (št. 5 in 6), a določene razlike vzbujajo dvom o istem avtorstvu, med drugim to, da prvi register vsebuje samo priimke oziroma hišna imena, drugi pa tudi osebna. Vsi štirje registri so sicer z območja Luč in podobne oblike, zapisani na prvi strani samostojnega lista.

Najpreprostejše so poteze sestavljalca solčavskega registra (št. 1), ki je komajda rabil veliko začetnico. Okornost prav tako veje iz rečiškega (št. 2) in štirih luških (št. 3–6), najbolj zverzirana pa je pisava Antona Hicelbergerja, avtorja desetinskega registra za Spodnje Kraše (št. 7). Ta je gotovo nekoliko obvladal tudi nemško pisanje, kar se odraža na primer v zapisih *Schimon* in *Josef*. Vsi zapisovalci so se trudili uporabljati bohoričico, pri čemer so bili dosledni samo pri zapisovanju dvočrkja *zh* za glas [č].

Desetinska registra v fondu Gospodstvo Gornji Grad v Zgodovinskem arhivu Celje sta mlajša, oba šele iz druge četrtine 19. stoletja. Tudi njuna vsebina je podobno skopa kot pri prejšnjih, saj razen naslova ne vsebujeta drugega kakor imena desetinskih obveznikov in za vsakega višino njegove denarne dajatve.

Prvi register (št. 1) je napisala neznana oseba, tako kot ni znan zakupnik, popisuje pa žitno desetino na območju Ljubnega v letih 1828–1833, kot pove kratek naslov: *Lubenska Shitna Defetina. 1828–1833*. Za desetinske obveznike uporablja zgolj hišna imena (*Hifhne Imene*) brez osebnega imena in priimka ter jih razvršča v štiri soseske: Sv. Primož (*Sosedfka/Sosefka Primas*), trg Ljubno (*Sosefka Terg*), Ter (*Sosefka Terberg*) in Savina (*Sosefka Savine*). Bohoričica ni povsem ustaljena, ampak je mogoče čutiti utečeno nemško zapisovanje, na primer pri hišnih imenih *Dowravnig*, *Wrawiz*, *Kommar* in *Appath*. Sicer pa gre za lepopisni izdelek, ki bi ga zlahka pripisali kakemu učitelju ali duhovniku.

V tem pogledu je popolno nasprotje desetletje mlajši desetinski register iz Solčave (št. 2), ki ga je za zakupnika Jožefa Covnika z zelo okorno roko sestavil solčavski organist Janez Maravšnik, na koncu podpisan v nemščini (*Johan Marauschnig mp / Organist / in Suzlbah*). Tudi v naslovu je nemški izraz za desetino oziroma desetinski register (*Zehend Regifter*), za poimenovanje let pa se

je Maravšnik zatekel k popačenemu latinskemu *anno* (*ano. 1840. / ano 1841. ano 1842*). Tako kot v ljubenskem registru so tudi v tem nanizana le hišna imena, izpisana v neustaljeni bohoričici, večkrat kar z malo začetnico, na primer *jzmanig*, *pogoreu-zhnig*, *Oshounüg*.

Identiteta Jožefa Covnika, za katerega je Maravšnik register sestavil, ostaja neznanka. Njegovega priimka ali hišnega imena Covnik ni ne v dostopnih solčavskih matičnih knjigah⁸² ne v franciscejskem katastru.⁸³ Organist Janez Maravšnik pa je identičen z Janezom Prušnikom, po domače Maravšnikom, solčavskim domačinom, rojenim leta 1815, sicer kajzarjem in župnijskim podložnikom.⁸⁴ Ker je v registru uporabil hišna imena, prepoznavnejša od uradnih priimkov, je tem razumljivejše, da je tudi samega sebe imenoval z domačim imenom.

Pri doslej skupno evidentiranih devetih slovenskih desetinskih registrih, vseh iz gospodstva Gornji Grad, gre sicer za najštevilnejše slovenske (pol)uradovalne dokumente, ki so na območju Zgornje Savinjske doline nastali do srede 19. stoletja, hkrati pa so po vsebini najskromnejši. Njihova vrednost je zlasti v pričevanju, da se je od zadnje četrtine 18. stoletja skupaj z večino pisanja med kmečkimi ljudmi širilo tudi tovrstno dokumentiranje poslovanja.

⁸² Priimka Covnik ne srečamo med solčavskimi krščenci (NŠAM, Župnija Solčava, Matične knjige, krstni indeks 1784–1824, krstni indeks 1824–1869), do leta 1824 pa tudi ne med umrlimi in ženini (prav tam, mrliški indeks 1784–1824, poročni indeks 1784–1824); mrliška in poročna matica za čas po letu 1824 nista dostopni.

⁸³ SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 462, k. o. Solčava, abecedni seznam posestnikov, I. 4. 1826.

⁸⁴ Janez Prušnik se je rodil 11. maja 1815 v Solčavi št. 7 [prav: 8] kot četrti, zadnji otrok kajzarja Gregorja Prušnika, podložnika solčavske župnije, in Marjete, rojene Ločične (NŠAM, Župnija Solčava, Matične knjige, krstna matična knjiga 1784–1834, pag. 138). Pri prvih dveh otrocih je v krstni matici naveden priimek Maravšnik, vendar pri najstarejšem pozneje popravljen v Prušnik; pri zadnjih dveh pa je v krstnem indeksu priimku Prušnik dodano še Maravšnik (prav tam, krstni indeks 1784–1824, s. p.). Na svet so prišli med letoma 1805 in 1811 na hišni št. 8 (prav tam, krstna matična knjiga 1784–1834, pag. 88, 99 in 113), kjer je oče Gregor Prušnik, kajžarski sin, že živel ob poroki 30. aprila 1804 (prav tam, poročna matična knjiga 1784–1824, pag. 24). V franciscejskem katastru je naveden s priimkom Prušnik in domačim imenom Maravšnik (SI AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 462, k. o. Solčava, abecedni seznam posestnikov, I. 4. 1826). Sin Janez se je poročil z Nežo Štiftar in imel z njo na hišni št. 8 osem otrok, rojenih med letoma 1845 in 1866; v krstni matici je označen kot kajzar, po domače Maravšnik (prav tam, krstna matična knjiga 1824–1869, pag. 63, 69, 73, 80, 90, 102, 107 in 120).

⁸¹ Na primer: NŠAL, NŠAL 20, Gospodstvo Gornji Grad Avstrija, karton 68, snopič 1, Desetine: splošno, 1557–1795, spis št. 77, 29. 10. 1793; spis št. 105, 18. 7. 1794; spis št. 127, 1. 7. 1794.

POSLOVNA POGODBA MOZIRSKEGA SPLAVARJA S KONCA 18. STOLETJA V KAJKAVŠČINI

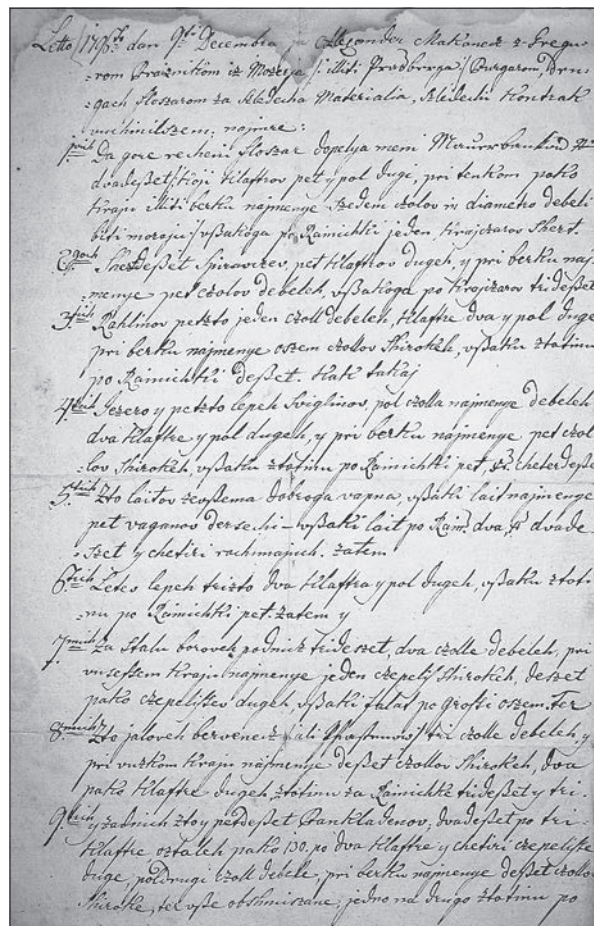
Čeprav ne gre za slovenski dokument in ni nastal na obravnavanem območju, se bomo na koncu pomudili še pri enem z Zgornjo Savinjsko dolino tesno povezanem dokumentu – pri notarsko overjeni poslovni pogodbi, ki jo je mozirski tržan in splavar Gregor Praznik 19. decembra 1796 v Zagrebu sklenil s svojim kupcem Aleksandrom Makancem. Napisana je v kajkavščini, v kateri je v prvi osebi »spregovoril« tudi pisanja nevešči Praznik (Gregur Praiznik iz Mozerja Purgar y Floszar), ki je h križcu pritisnil svoj osebni pečat, po njegovi smrti pa sta leta 1798 sledila še dva Makančeva pripisa, drugi deloma v nemščini.⁸⁵ Besedilo je zanimivo, saj odstira tančico nad poslovnimi odnosi med Mozirjanom in Zagrebčanom ter nad terminologijo, pri kateri je nemara kateri od izrazov samo slovenski, ne tudi kajkavski. Srečamo izraze, kot so: špiravci, rahlini, šviglini, letve, podnice idr.

Utečeni stoletni stiki zgornjesavinjskih splavarjev z Zagrebom so v Zgornjo Savinjsko dolino gotovo prinesli več podobnih kajkavskih dokumentov, poznamo pa samo tega. Čeprav je iztrgan iz konteksta, lahko sklepamo, da se je v mozirskem trškem arhivu znašel kot sestavni del zapuščinskega spisa za umrlim Praznikom. Gregor Praznik, ki ni bil domačin iz trga,⁸⁶ se je tu leta 1790 oženil in bil čez poldrugo leto kot splavar sprejet med tržane. Umrl je 18. aprila 1798 v Mozirju št. 12, po mrliški matici star 52 let, dan pred smrtjo dveletne hčerke Terezije.⁸⁷

⁸⁵ SI ZAC/0547, Trg Mozirje, šk. 18, Dopisi 1798–1852, 22. 6. 1798.

⁸⁶ Ob terezijanskem ljudskem štetju leta 1754, ko je Gregor – glede na navedbo starosti ob smrti – štel okoli osem let, njegove družine in priimka še ni bilo v Mozirju (NŠAL, NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 119/6, Mozirje, 4. 2. 1754). Tudi smrti prve žene tu ni mogoče zaslediti (NŠAM, ŽA Mozirje, Matične knjige, mrliška matična knjiga 1786–1830).

⁸⁷ Praznik se je že kot vdovec, po poročni matici star 35 let, 22. novembra 1790 v Mozirju oženil z 21-letno Uršulo Predovnik (prav tam, poročna matična knjiga 1786–1851, fol. 12), ki mu je v trgu št. 12 med letoma 1791 in 1796 rodila tri hčerke (prav tam, krstna matična knjiga 1786–1804, fol. 51, 78 in 100). V t. i. knjigi tržanov je kot novospregjeti tržan s poklicem splavar (Flößer) vpisan 26. aprila 1792 (SI ZAC/0510, Zbirka Videčnik Aleksander 1696–1981, št. 4, Bürger Buch von Prasberg 1740 [Trška knjiga Mozirja 1740–1919], s. p.). Ob smrti je v mrliški matici tako zanj kot za hčerko naveden vzrok smrti: »običajno« (gewöhnlich) (NŠAM, Župnija Mozirje, Matične knjige, mrliška matična knjiga 1786–1830, fol. 57). Vdova Uršula se je 5. februarja 1805 poročila s Francem Juvanom iz trga Ljubno (prav tam, poročna matična knjiga 1786–1821, fol. 36) in umrla 10. februarja 1813 v Mozirju št. 50 kot »gospa«

Začetek pogodbe med Aleksandrom Makancem in Gregorjem Praznikom, Zagreb, 9. decembra 1796 (SI ZAC/0547, Trg Mozirje, šk. 18, Dopisi 1798–1852, 22. 6. 1798).

Pogodba je napisana na prvih dveh straneh pisarniške pole, na tretji strani pa so trije pripisi Aleksandra Makanca. Iz prvega izvemo, koliko dogovorjenih lesnih polizdelkov mu je Gregor do 7. septembra 1797 dobavil in koliko Makanec zanje Prazniku še dolguje. 20. junija 1798, dva meseca po Gregorjevi smrti, je, kot pravi drugi pripis, del pogodbenih obveznosti izpolnila Praznikova žena Urša. Dva dni zatem v Zagrebu v nemščini dodani pripis pa je Makančeva zaveza, kolikšno vsoto ji je dolžan izplačati, brž ko bo pogodba v celoti izpolnjena.

Besedilo zaradi zanimive vsebine objavljamo v celoti v diplomatičnem prepisu (gl. naslednjo stran).

Uršula Juvan, po mrliški matici stara 48 let (prav tam, mrliška matična knjiga 1786–1830, fol. 104).

[I. stran]

Letto 1796:⁸⁰ dan 9:⁸¹ Decembra ja Alexander Makanecz z Gregu=
=rom Praiznikom iz Mozerja /: illiti *Prasberga*:/ Purgarom, dru=
=gach Floszarom za szledecha Materialia, szleidechi Kontrak
vuchinilszem, najmre:

- 1.^{vich} Da gore recheni Floszar dopelya meni *Mauerbankou* N⁸²
dvadešet /:koji klaftrov pet y pol dugi, pri tenkom pako
kraju illiti berku najmenye sedem czolov in diametro debeli
biti moraju /: vřakoga po Rainichki jeden krajczarov shezt.
- 2.^{gach} Sheztdešet Spiravczev, pet klaftrov dugih, y pri berku naj=
=menye pet czolov debeleh, vřakoga po krajczarov tridešet.
- 3.^{tich} Rahlinov petzto jeden czoll debeleh, klaftre dva y pol duge,
pri berku najmenye oszem czollov shirokeh, vřaku ztatinu
po Rainichki dešet. Kak takaj
- 4.^{tich} Jezero y petzto lepeh Sviglinov pol czolla najmenye debeleh
dva klaftre y pol dugih, y pri berku najmenye pet czol=
=lov shirokeh, vřaku ztatinu po Rainichki pet, xr.⁸⁸ cheterdešet.
- 5.^{tich} Zto laitov zevřema dobroga vapna, vřaki lait najmenye
pet vaganov dersechi _ vřaki lait po Rain. dva, xr. dvade=
=szet y chetiri rachunajuch. Zatem
- 6.^{tich} Letev lepeh trizto dva klafta y pol dugih, vřaku ztoti=
=nu po Rainichki pet. Zatem y
- 7.^{mich} Za Stalu boroveh podnicz trideszet, dva czolle debeleh, pri
vuseřsem kraju najmenye jeden czepeľiř shirokeh, deszet
pako czepeľiřsev dugih, vřaki falat po Grořsi oszem. Ter
- 8.^{mich} Zto jaloveh bervenecz /: ali *Pfastenow*:/ tri czolle debeleh, y
pri vuzkom kraju najmenye dešet czollov shirokeh, dva
pako klaftre dugih, ztotinu za Rainichke tridešet y tri.
- 9.^{tich} y zadnich ztoy petdešet Pankladenov, dvadešet po tri=
klaftre, oztaleh pako 130. po dva klaftre y chetiri czepeľiřze
duge, poldrugi czoll debele, pri berku najmenye dešet czollov
shiroke, ter vře obschnicszane, jedno na drugo ztotinu po

[2. stran]

po Rainichki Szedemnaizt dopelyti ima; koja ovak do=
=pelyana Materialia ja z mojemi ztroski od szavzkoga
Mozta na moj fundus zvoziti dam, ter vu ovu pogodbu
ja gorerechenomu Gregoru Praizniku vu ime kapare
szada taki odbrojilřem Rainichkov dvadešet y pet, ozta=
=le pako peneze vře prez falinge prime, kada gorenapi=
=szana materialia meni prez falinge dopelya, y preda.
Kojemu za vekřsu Szegurnořt dajem ovo moje pizmo,
z laztovitum mojum rukum podpiřano, y z navadnum
mojum pechatjum podpechacheno. Dano v Zagrebu kak gore.

Alexander Makanecz mpria⁸⁹ [peřat]

Ja pako Gregur Praiznik priemřsi vu ime kapare od prena=
=pisanoga Gořpona Rainichkov dvadešet y pet, k vřem

⁸⁸ Krajcarjev.

⁸⁹ *manu propria* = lastnoročno.

prenapišanem kondicziām privalyām, y obligeramsze
gore napišana Materialia kak berse perva prilika
bude, ako ne vŕše, barem drevo y deszke vŕše, vapna
pako lajtov pedeŕšet, dopelyati, oztaleh pedeŕšet lajtov
pak drugach dopelyam. Koj neznajuchi piŕŕati, za vekŕ=
se veruvanje poleg imena y pridavka mojega znamenye
Sz. krisa poztavlyam.

+ Gregur Praiznik [pečat]
iz Mozerja Purgar y Floszar

Quod praesentem Contractum in duplici exemplari absque
omni corectura suprafatae Partes Contrahentes modo
praedecarato genuine iniverint et subscripserent Sigil=
lisque suis maniverint infrascriptus qua pro testimonio
requisitus hisce attestor

Mi⁹⁰ Stivalich excelsae⁹¹
Banaliŕ juratus Notarius mpria

[3. stran]

Vu ov kontrakt mi je recheni Gregur Praiznik do 7.^{8a} 9.^{bra}
Letta 1797.^{8a} izbavil Sviglina N^o szedemzto; pankladenov szto:
Spiravcze trideŕšet y dva; rahlinov szedemdeŕšet y pet; y
vapna lajtov 16. koja vŕŕa platilŕem nyemu, nuter zara=
=chunavŕŕi kapare f 25 y szamo josche dusen szem nyemu
Rainichki dvadeŕšet y pet, koje berseli kontrak zpuni
nyemu podpunom platiti dusen budem. Zagrabiae u. s.⁹²

Alexander Makanecz mpria

798^a 20^{8a} Juniufsa vu ov Contract
prielŕem od Praiznikove Sene Urŕŕe vapna lajtov
devetnaizt, koje po pogodyene czene chiniu f. 45. xr 36.
Item jaloveh bervenecz N° 79 koja chine _ 26 _ 14.
Boroveh podnicz N° 20. chine _ _ _ 8 _ _
Rahlinov N° 58. chiniu _ _ _ 5 _ 48.

Zkupa za f. 85 xr 38.

*Welche fünf und Achtzig Gulden und 38 Kreuzer samt dem
vormals zurück bezalteten fünf und zwanzig Gulden
ich der besagten Urschula Praiznik sogleich auszuzahlen
schuldig bleibe, sobald dieser Contract mir vollkommen
erfüllt werden wird. Agram den 22.ten Junij 1798.*

Alexander Makanecz
mpria

⁹⁰ Michael.

⁹¹ Očitno manjka beseda: *tabulae*.

⁹² *ut supra* = kot zgoraj, nanaša se na zgornji datum, 7. september 1797.

Aleksander Makanec je, kot vidimo, dobro obvladal nemščino, a je nepismeni Gregor Praznik očitno raje videl, da je pogodba napisana v njemu veliko bolj razumljivi kajkavščini. Po potrebi si je pisec pomagal tudi z nemškim izrazjem. En izraz, in sicer za gradbene tramove, je zapisan sploh samo nemško s kajkavsko končnico (*Mauerbankou*), eden pa zaradi večje jasnosti in nedvoumnosti v dveh jezikih (bervenecz /: ali *Pfastenow*/). Za vsak primer je v uvodu pogodbe poleg slovenskega imena Praznikovega domačega trga še njegovo nemško ime, prav tako sklanjano: iz Mozerja /: il-liti *Prasberga*:/ . V pomanjkanju izraza za premer pa si je pisec pomagal z latinščino (*in diametro*). Neznana roka je neznanokdaj, očitno ob urejanju dokumentov trškega arhiva, na četrti, zadnji strani pole, ob številki (spisa) 1778 napisala: »Slov. Kontrakt«.

SKLEP

Čeprav primerki uradovalne slovenščine iz Zgornje Savinjske doline niso številni, je to območje v kvantitativnem pogledu med slovenskimi pokrajinami zastopano nadpovprečno. Njegova glavna posebnost je zvrstna raznolikost dokumentov, saj srečamo edini doslej znani za puščinski inventar (iz leta 1611), najstarejši škofijski sinodalni odlok (1604), edini prevod kakega starejšega papeškega breva (iz 1621) in edino podložniško oporoko, ki jo je zapisal duhovnik (1824). Z obrazcem prisege za novospregjete tržane sta zastopana kar dva od štirih tamkajšnjih trgov – Rečica ob Savinji (1792) in Mozirje (okoli 1820), kar je tudi opazen delež med slovenskimi trgi nasploh. Najštevilčnejši slovenski uradovalni zapisi so desetinski registri, ki so jih od konca 18. do srede 19. stoletja sestavljali kmečki zakupniki desetini sami oziroma v njihovem imenu naprošene (za silo) pisмене osebe, večinoma prav tako kmetje. Takšna praksa je bila značilna za ljubljansko škofijsko gospostvo Gornji Grad. Med njegovim arhivskim gradivom, shranjenim v dveh slovenskih arhivih, je devet slovenskih desetinskih registrov iz Zgornje Savinjske doline, toliko tudi iz Spodnje.

FINANCIRANJE

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti (P6-0052), ki ga financira Agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

IZJAVA O DOSTOPU DO RAZISKOVALNIH PODATKOV

Raziskovalni podatki, na katerih temelji prispevek, so na voljo v prispevku samem.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

NŠAL 13, Sinode

NŠAL 20, Gornji Grad Avstrija

NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor

Župnija Mozirje

Župnija Nazarje

Župnija Rečica ob Savinji

Župnija Solčava

Župnija Šmartno ob Dreti

Župnija Trbovlje

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko

SI ZAC – Zgodovinski arhiv Celje

ZAC/0510, Zbirka Videčnik Aleksander 1696–1981

ZAC/0536, Gospostvo Gornji Grad

ZAC/0547, Trg Mozirje

ZAC/0576, Krajevno sodišče gosposčine Žovnek

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz

StLA, GB I = Grundbücher, Alte Reihe

DRUGI VIRI

ZRC SAZU, ISJFR, OZSJ – Znanstvenoraziskovalni

center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Oddelek

za zgodovino slovenskega jezika

Lastnoimenska kartoteka

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Baš, Franjo: O Rečici kot trgu. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 25, 1940, str. 66–70.

Dokumenti slovenstva (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Cankarjeva založba, Mladinska knjiga, 1994.

Golec, Boris: Inventar – komaj znana zvrst slovenskih zgodnjenovoveških dokumentov. *Jezik in slovestvo* 69, 2024, št. 4, str. 99–113. DOI: <https://doi.org/10.4312/jis.69.4.99-113>

Golec, Boris: Mozirska tržanska prisega iz leta 1740 – »usodna« zmeta izpred 90. let v ČZN 1926. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 87, NV 52, 2016, št. 1–2, str. 5–19.

Golec, Boris: *Najstarejša oklicna knjiga v slovenščini. Knjiga ženitnih oklicev ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz let 1737–1759*. Elektronska diplomatična izdaja. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2022. https://ezmono.manuscripta.zrc-sazu.si/ezmono_golec_oklici

- Golec, Boris: *Slovenska prisežna besedila trških skupnosti in neagrarnih poklicnih skupin do konca predmarčne dobe*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2011. <https://nl.ijs.si/e-zrc/prisege2/>
- Golec, Boris: *Slovenske oporoke in prisežna besedila o oporokah (1671–1850)*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2017. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:oporoke/VIEW/>
- Golec, Boris: Starejša uradovalna slovenica iz Spodnje Savinjske doline. *Kronika* 65, 2017, št. 3 (Iz zgodovine Spodnje Savinjske doline), str. 331–348.
- Golec, Boris: Uradovalna slovenica iz Trsta in s Tržaškega od začetka 17. do srede 19. stoletja. *Kronika* 67, 2019, št. 3 (Iz zgodovine Trsta), str. 395–428.
- Golec, Boris: Uradovalna slovenica od začetkov do prelomne srede 19. stoletja. *Jezik in slovstvo* 65, 2020, št. 3–4, str. 215–235 in 356.
- Golia, Modest: Slovenica I. *Slavistična revija*, 11, 1958, št. 1–2, str. 130–141.
- K.[oblar], A.[nton]: Slovenski drobci iz l. 1621. *Ljubljanski zvon*, 6, 1886, št. 1, str. 699–700.
- Knjiga tržanov Mozirja 1740 (Bürger Buch von Prassberg 1740)* (ur. Aleksander Videčnik). Mozirje: Osrednja knjižnica, 2004, str. 12.
- Koblar, A.[nton]: Slovenica. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9, 1899, sešitek 5, str. 145–163.
- Kolar, Bogdan: Sinode škofa Hrena. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 19 (ur. Metod Benedik). Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, 1997, str. 441–478.
- Koruza, Jože: O zapisanih primerih uradne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja. *Jezik in slovstvo* 18, 1972/73, št. 6, str. 193–200, št. 7–8, 244–254.
- Košir, Matevž: Prisega v slovenščini. *Arhivi* 15, 1992, str. 6–11.
- Kotnik, Fr.[anc]: Mozirska tržanska prisega iz l. 1740. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 21, 1926, str. 133–137.
- Lajákov-Mozirski, Žiga: Kronika trga Mozirje od najstarejših dob do zadnjega časa. *Nova doba* (Celje) 8, št. 93/21. 8. 1926 – št. 119/23. 10. 1926.
- Novak, Zdravko: *Rečica z zaledjem*. Rečica ob Savinji: Zavod za kulturo v Mozirju, 1999.
- Ogris, Alfred: Eine zweisprachige Eidesformel aus Kärnten und der slowenische Bürgereid von Eisenkappel (1682). Mit einem Exkurs zur Schwurhand von Karnburg. *Carinthia. Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten* 201, 2011, str. 233–257.
- Rigler, Jakob: Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih. *Svet med Muro in Dravo. Ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968* (ur. Viktor Vrtnjak). Maribor: Obzorja, 1968, str. 661–681.
- Steska, Viktor: Inventar na Kureščku iz leta 1727 [prav: 1757]. *Etnolog*, 10–11, 1939, str. 55–61.
- Steska, Viktor: Tomaž Hren in gornjegrajska sinoda l. 1904. *Čas. Znanstvena revija Leonove družbe*, VI, 1912, str. 49–57.
- Stopar, Ivan: *Vrbovec z okolico*. Maribor: Obzorja, 1976 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 60).
- Veliki atlas Slovenije* (ur. Vlasta Mlakar). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2012.
- Vodnik po fondih in zbirkah Nadškofijskega arhiva Ljubljana* (ur. Bogdan Kolar). Ljubljana: Nadškofijski arhiv, 1999 (Priročniki 1).
- Vrečer, Rajko: *Savinjska dolina s posebnim ozirom na splošno, krajevno in upravno zgodovino v besedi in sliki*. Žalec: Samozaložba, 1930.
- Žižek, Aleksander in Golec, Boris: De nobeden sin in hči nič ne dobi: materialno v slovenskih oporokah iz fondov krajevnih sodišč Zgodovinskega arhiva Celje. *Mimohod blaga: materialna kultura potrošniške družbe na Slovenskem* (ur. Andrej Studen). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2019, str. 10–24. <https://hdl.handle.net/11686/file25756>

SUMMARY

Early Administrative Slovenica from the Upper Savinja Valley (1604–1842)

The Upper Savinja Valley is an area from which several early Slovenian administrative texts or records are already known, dating to before the watershed mid-nineteenth century, when Slovenian became one of the official languages of the Habsburg Monarchy and embarked on a path of establishing itself in the administrative sphere, where it formerly only had the marginal role of an auxiliary language. Through discoveries made over the last decade and a half, new documents have surfaced from the period between 1611 and 1842; these are mostly tithe registers, and additional two documents that are unique in the entire Slovenian territory. The article presents an overview of all hitherto discovered Slovenian administrative records from the Upper Savinja Valley, with a particular focus on those that have so far not been published and discussed.

Despite rather few administrative records written in Slovenian from the Upper Savinja Valley, the area has a greater-than-average quantitative representation among the Slovenian provinces. Its main peculiarity is in the variety of documents, which includes the hitherto only known probate inventory (1611), the earliest diocesan synod decree (1604), the only translation of an early papal breve (1621), and the only last will of a serf, drawn up by a priest (1824) rather than a secular person. As many as two out of four market towns in the area concerned are

represented by an oath form for newly admitted market town dwellers—i.e., Rečica ob Savinji (Ger. *Rietz*; 1792) and Mozirje (Ger. *Prassberg*; about 1820), which is also a notable share among Slovenian market towns in general. The most numerous Slovenian administrative records are tithe registers that were compiled between the eighteenth and mid-nineteenth centuries by tithe-paying peasants themselves or by (barely) literate persons on their behalf, mostly peasants as well. Such a practice was typical of the Gornji Grad (Ger. *Oberburg*) seigniory, which fell under

the Diocese of Ljubljana. Its archival material, kept by two Slovenian archives, includes numerous tithe registers, nine Slovenian and originating from the Upper Savinja Valley, the same number as from the Lower Savinja Valley.

The discussion also addresses a document in the Croatian Kajkavian dialect from the end of the eighteenth century—a business contract with supplements (1796–1798), concluded in Zagreb by a local merchant, an illiterate rafter, and a dweller of the market town of Mozirje.